گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:22، ژمارە:2، (زانستێن مروڤايەتی وكومەلناسی)، بپ 575-603، 2019

هێمایێ ئایینی دهۆزانا نویخوازا کوردیدا
ب نموونێن (ئەحمەدی مەلا، عارف حیتۆ)

ارشد حيتو

زانکویا پولیتەکنیک، هەرێما کوردستانێ – عیَراق

((مێژوویا رەزامەندیا بەلاڤکرنێ: 29 چریا ئێکێ، 2019))

پوختە

بەرجەستەکرنا هێمایان ب هەمی جۆرێن وێڤە، ساخلەتەکێ گشتییە ب ئاست و تێگەهشتنێن جودا جودا ل دەڤ پرانییا هۆزانڤانان. لێ خوینەرێ هۆزانێن هۆزانڤانێن نویخواز هەست ب هەبوونا دەقێن نەدیار ب جۆراتییا سروشت و ژێدەرێ وێ دکەتن، چونکە دەقێن هۆزانێن نویخواز ل سەر بنەمایێ ئیحاء و دەلالەتێن هەمەرەنگ رادوەستێت و گەلەک خواندنا وەردگریت. ژلایەکێ دیڤە، ئەگەر هێما د ئەدەبی ب گشتی و د هۆزانێ ب تایبەتیدا گرنگییەک هەبیت، لێ لایەنێ ئاماژەیی وبهێزکرنا سیمایێن فرەهـ تێگەهشتن یێن دهۆزانا نویخوازدا ب پێکهاتەیا سەرەکی بۆ ئاڤاکرنا هۆزانا نویخواز دهێتە دانان، و هێمایێ ئایینی دهۆزانێدا ب کاراکتەرەکێ سەرەکیێ دەقێ هۆزانا نویخواز دهێتە دیتن، ئەڤ دیاردە ب شێوەکێ بەرچاڤ و ب دیتنەک نوی دهێتە بەرجەستەکرن، ب ئارمانجا مفا وەرگرتن ژ کەلتۆرێ ئایینی وەک پیرۆزییەک خورستی دکەتوارێ کوردیدا و دناخێ هەر تاکەکیدا، وژلایەکێ دیڤە بکارئینانا هێمایێن ئایینی گرۆڤێ کویراتییا رەوشەنبیری و پێگەهشتنا هزرا هۆزانڤانی یە، هەروەسا هێمایێن ئایینی وەکو هاوکێشەکا بابەتی بو کەتوارێ نالەبارێ کوردی ژلایێ هەردوو هۆزانڤاناڤە هاتیە بکارئینان، ئارمانجا ئەڤێ ڤەکولینێ ئاشکەراکرنا وان هێمایێن ئاینییە یێن کو هۆزانڤانا ژ(تەوراتێ، ئنجیلێ، قورئانێ) و هندەک ژێدەرێن دیتر یێن ئایینی وەرگرتین، چ ب رێکا هەڤدەقیێ یان وەرگرتنا هزرا سەرەکییا دەقی ب خوە. هەروەسا دیارکرنا رۆلێ هێمایێن ئایینی دخزمەتا سەربۆرا هەردوو هۆزانڤاناندا، و بەرچاڤکرنا لایەنێن هێمایێ ئایینی وپەیوەندیێن وێ ب هندەک رەگەزێن دیترڤە، دهەردوو ئاستێن تیۆری وپراکتیکیدا. بۆ ڤێ چەندێ ژی مە هەردوو هۆزانڤانێن نویخوازێن کورد (ئەحمەدی مەلا) و (عارف حیتۆ) وەرگرتینە.

کلیلێن پەیڤان: (هێما، ئایین، نویخوازی، ئەحمەدی مەلا، عارف حیتۆ)

پێشەکی

ڤەکولین دهۆزانا نویخوازا کوردیدا مینا سەرگوزشتەکێیە؛ چونکە هۆزانڤانێ کورد چاڤلێکرنا تشتێ جیهانا دەرڤە وێنەناکەتن، بەلکو دچیتە دناڤ کویراتیێ دا، ئالاڤ بو ئەڤێ رێکا سەخت ژی ئافراندنا زمانەکێ شیعرییە کو ل سەر بنەمایێ لادانێ ونە لوژیکیێ ئاڤا بکەتن. ئالایێ هەلگرتنا ئەڤی زمانێ شیعری ژی، هێمانە. ئەڤ ئالاڤە هۆزانڤان بو ئاماژێ (ئیحائێ) پشتبەستنێ ل سەر دکەن داکو ژ راستەوخویێ وئاشکەرایێ دویر بکەڤن. لەورا هێما ژگرنگترین وبەرفرەهترین ئالاڤێن ئاڤاکرنا هۆزانا نویخواز دهێتە هژمارتن، ئەڤ رەگەزە ب شێوەکێ بەرفرەهـ دهۆزانا نویخوازا کوردیدا دهێتە بکارئینان، چونکە هێما بهایەکێ ئستاتیکی وهونەری ب دەقی دبەخشیت، ودبیتە جهێ گرنگیدانا خوینەری ب گشتی ورەخنەگرا ب تایبەتی، هەروەسا هێما دهۆزانێن هۆزانڤانێن نوی ونویخوازێن کورد دا، ئاخفتنا رۆژانە ژ زمانێ شیعری جودا دکەت، کو ئەوژی (زمانێ هێمادارە) داکو خواندەڤانی نەچاری هزرکرن وشرۆڤەکرنا وێ بکەت وب ئاسانی خو ب دەست خوینەریڤە بەرنەدەت. هەروەسا هێمای رۆلەکێ کاریگەر دزەنگینکرنا سەربۆرا هۆزانڤانیدا ب رامان وتیگەهێن نوی بو مرۆڤی وجیهانێ دروستکریە. وژبو نێزیکبوون ل سەر ئەڤێ دیاردێ مە بتنێ لایەنک ژدەریا هێمای وەرگرتییە، ئەوژی (هێمایێ ئایینی)یە، ل دەڤ دوو هۆزانڤانێن نویخوازێن کورد ل باشورێ

arshad.heto@gmail.com

كوردستانێ، ئەڤێ ژی وێ چەندێ ناگەهینیت كو جورێن دیێن هێمایا بكارنەئینانە، بەلكو هیمایێ ئایینی ژهەر هێمایەكێ دیتر پتر گرنگی پێ دایە. لێ یا بۆ مە گرنگ د ڤێ ڤەكۆلینێدا هێمایێن ئایینی یە، ژبەركو ژ هەر جۆرەكێ دیتر پتر هۆزانڤانێن نویخواز پێڤە هاتینە گرێدان، داكو دەربرینێ ژ رەوشێن جودا جودا بكەن و بكەڤنە دجیهانێن مژداریێدا؛ چونكە سەربۆرێن روحی ژهەر سەربۆرەكا دیتر پێدڤی ب هێمای هەیە. بو ڤێ چەندێ ژی مە هۆزانێن هەر دوو هۆزانڤانێن كورد (ئەحمەدی مەلا، عارف حیتۆ) وەكو نموونە بو ئەڤێ ڤەكولینێ وەرگرتینە، پالدەرێ مە ژی بو هەلبژارتنا ئەڤی بابەتی ژبەر:

- بابەتەكێ نوییە ول كوردستانێ كەسێ ب ڤێ هویراتیێ چ ڤەكولینێن رەخنەیی ل سەر نە نڤیسییە.
- بكارئینانەكا زێدە بو هێمایێن ئایینی. وەكو جوانكارییەك هونەری ودەلالی ب دەقی دگەهینیت.
- ڤەكولین ل سەر هێمای وچەوایەتییا بەرجەستەكرنا هێمایێن ئایینی ددەقێ شیعریدا.
- رۆلێ هێمایێ ئایینی دزەنگینكرنا دەقێ هۆزانا نویخوازدا.

بو ڤێ چەندێ ژی ئەم دێ شێین بەرسڤێ ل سەرڤان پرسگرێكا ب دەین؛ چەوایەتییا ئاشكەراكرنا هێمایێ ئایینی دناڤا دەقێ هۆزانیدا؟ رادێ بكارئینان هۆزانڤانا بو هێمایێ ئایینی چەندە؟ بوچی پەنا بو هێمایێن ئایینی برینە؟ ئەو ژێدەرێن هێمایێن ئایینی ژێ وەرگرتین چنە؟ بو بەرسڤدان ڤان پرسگرێكا مە پشت بەست ب رێبازا وەصفی شرۆڤەكاری كریە، ژبو دیاركرنا دیاردا ئایینی وشرۆڤەكرنا وێ ل دویڤ دڤێن هەلبژارتی. ئەڤ ڤەكۆلینە نێزیكبوونا ئەڤێ دیاردێ دسەربۆرا شیعری یا هۆزانڤانیدا دیار دكەتن. كو ژ سێ لایەنان دێ بەحس كەین: لایەنێ ئێكێ: بەرچاڤكرنا تێگەهێ هێمای ژلایێ زمانی و زاراڤەیڤە و هەڤدەڤییا ئایینی دگەل دیاركرنا هۆكارێن بووینە پالدەر بۆ بكارئینانا هێمایێن ئاینی ل دەڤ هۆزانڤانی. لایەنێ دووێ: هێما و ئایین ونویخوازی. و لایەنێ سیێ: دێ خواندنەكا رەخنەیی بیت ل سەر چەوایەتییا بەرجەستەكرنا هێمایێن ئایینی دهندەک نموونێن شیعری یێن هۆزانڤانان بكارئینایین.

١. هێما و ئایین و نویخوازی

١.١. هێما ژلایێ زمان وزاراڤەیڤە:

هەر ژكەڤندا مرۆڤ شیاینە خو ب هێمایان چوارچوڤە بكەن، ب رێكا وان هێمایان پەیوەندی و رامانێن جودا پێكبینن، چونكو مرۆڤان ژبۆ بەردەوامییا ژیانێ دگەل هەڤدوو هێمایێن خو دچوارچوڤێ رەوشەنبیرییا خوەدا دروستكرینە. ژلایەكێ دیڤە هێما دهێتە نیاسین كو ئێک ژبنەمایێن ئستاتیكا هۆزانییە، ب هاریكارییا هێمای هۆزان جوانتر دبیت و ئاسۆیێن وێ یێن دەلالی بەرفرەهتر لێ دهێن. بۆ پێناسەكرنا هێمای ئەم دێ ژدوولایەنا بەحسكەین ئەو ژی:

- ژلایێ زمانیڤە

پەیڤا هێما (Symbool) ژپەیڤا یونانی (Sun-bolon) هاتییە وەرگرتن، ب رامانا پارچەک ژخەزفێ یان داری دناڤبەرا دوو كەساندا دهێتە دابەشكرن، هەر پارچەک ژێ دانە نیاسینا ناسناما كەسییە ودبیتە ئەگەرێ بهێزكرنا پەیوەندیێ دناڤبەرا هەردوكاندا (الجمل، ٢٠١١: ل١٨، حەمەد، ٢٠١٢: ل٥). لێ فەرهەنگێن عەرەبی پێناسا هێمای دئاستێ ئاماژێ دا راگرتییە "هەمی نیشانە وسەر لڤاندن وئیشارەتدان، ئاماژەدان ب لێڤان وچاڤان وبریان ودەڤی وئەزمانیڤە دگریت"(خالد، ٢٠٠٤: ل٨٠).

- ژلایێ زاراڤەیڤە

هێما هەروەكی دپەرتوكا (لسان العرب) یا (ابن منظور)دا هاتییە و دبێژیت: "هێما دەنگەكێ ڤەشارتییە ب ئەزمانی وەكی هەمس،ب لڤاندنا لێڤان ئاخفتنەكا نە تێگەهشتی ددەتن، ئانكو ئاماژەكرنە ب لێڤان"، (١٩٩٧: ص١١٩). هەروەسا هێما ل دەڤ رۆژئاڤا (تشتەكێ بەرجەستەكرییە، ئاماژێ ب تشتەكێ نە بەرجەستەكری دكەت وەكی (صە)ی كو

arshad.heto@gmail.com

هێمایە بۆ وەفاداریێ)، (الجندی، ١٩٥٧: ص٢٨). رۆژئاڤاییا دبەردەوامییا پێناسێن خوەدا هندەک تایبەتمەندییان ددەنە پال هێمای "جەڤەنگ ب کارێ وێنەکرنێ رانابیت بەلکو زارڤەکرنێ دکەت و پولێنکرنێ ژی ناکەت بەلکو واتایا ب رێکا پێکڤەگرێدانا هزر ورامانا دەردبریت" (خالد، ٢٠٠٤: ل٨١). لێ هێما دتێگەهێ نویدا ئەو دەلالەتا ل پشت رامانا هەی کو رامانا هەیی ژێ مەبەستە. ب شێوەکێ گشتی ئەم دشێین بێژین کو پێکهاتەیا زمانی بۆ تێگەهێ هێمای دگۆتارا رەخنەییدا گرێدانا وێیە ب کێلگەهێن ئەپستمی یێن جودا جوداڤە، کو خو دچوارچوڤێ عەقلیەتا یونانیدا بەرجەستە کرییە ورەهەندەکێ فەلسەفی بۆ تێگەهشتنا رامانا زمانی یا هێمای وەرگرتییە، چونکە رەهوریشالێن هێمای دمژداری وڤەشارتنێدا دیار دبیت.

١. ٢. هێما ونویخوازی:

دڕێژاهییا مێژوویا خودا مرۆڤان گەلەک هێما دروستکرینە ژبۆ پەیوەندیکرنێ وپێکڤە ژیانێ، ئانکو هێما وەکو بابەتەکێ گرێدای ب هەبوونا مرۆڤیڤە پەیدا بوویە، کو ئەڤەژی بوویە ئەگەرێ جوداهییا مرۆڤان ژ گیانەوەران، چونکە مرۆڤ بونەوەرەکێ ئێکانەیە شیایە دگەل ژینگەها خوە یا مەتریالی و راستەقینە بگونجیت، زێدەباری وێ ژینگەها هێمایی یا کو بۆ خوە درۆستکری. گرنگییا هێمای دژیانا جڤاکیدا وێ چەندێ دگەهینیت کا هەتا چ رادده دیاردێن جڤاکی هەلگرێن رامانانە؟ و وی رۆلێ دناڤبەرا گەردوونی وجڤاکێ مرۆڤایەتییێدا دگێریت. ب دیتنا مە هێما ب بەرهەمەکێ رەوشەنبیری دهێتە زانین، مرۆڤ شیایە ب رێکا هێمایان جیهانا خوە یا تایبەت ئاڤا بکەت، چونکە هێما چالاکییەکا رەوشەنبیرییە و رەسانەیەتی یا خوە د کویراتییا دەروونێ مرۆڤایەتییێدا دپارێزیت. لەورا هەر ژدەستپێکا هەبوونا خوە، مرۆڤی حەزا لێگەریانێ هەبوویە. ئەڤ حەزە بۆ ئەگەرێ راڤەکرنا گەردوونی وژیانێ ڤەدگەریت، ئانکو هەر تشتێ ل دەوروبەرێ وی هەی وهەمی سەربۆر وهەلویستێن تێدا دەرباز بووی ژی ب خۆڤە دگریت. ژێ هاتییە خواستن ناڤا ل سەر هەر تشتێ هەی دانیت ونهێنییا وان بزانیت. لەورا (سەربۆرێن ئێکێ ب هێمایان هاتنە ب ناڤکرن و یێن دووێ ب رامانان، وڤەگوهاستن ژ هێمای بۆ رامانێ ب ئاماژە یێن هێمایی هاتنە ب ناڤکرن) (یونس، ١٩٦٤: ل١٨٥). ئانکو ژ ئەڤێ ئاماژێ پەیوەندییەکا تایبەت دناڤبەرا هێمای ورامانێدا دهێتە خواستن، لەورا هێما ئەو دەرگەهە یێ کو زمان تێرا دچیتە دگورەپانا خەونێن بێ دوماهیکدا، داکو کویراتییا ژیانێ ئاشکرا بکەت. ئەوا هۆزانڤان دبینیت یێن دیتر نابینن، بەلکو نەشێن ببینن، ئەڤ چەندە ژی ب بەرجەستەکرنا هێمایان دیار دبیت. هەروەسا "هۆزانڤان برێکا زمانی دشێت بەرهەمەکێ فرە واتا وفرە رەهەندێن ئەپستیمی بئافرینیت وخویندەڤانی ژی ب بەرهەمێ خوڤە گرێبدەت" (نهێلی، ٢٠١٩: ل٢٣١). هێما ب هەر جۆرەکێ خۆڤە پێکهاتەیا شیعری دروست دکەت ودهەمان دەمدا رەهەندێ هزریێ هۆزانڤانی ل دەمێ پێشکێشکرنێ پوختە دکەتن (هێما ل دەڤ هۆزانڤانی هەولدانەکە بۆ گوهورینێ، لێ ل دەڤ وەرگری زێدەرێ ئیحائێیە) (احمد،١٩٧٧: ل٣٣). هەروەسا ئەم دشێین بێژین کو (هێما هەلگرێ دوو دەلالەتایە، دەلالەتا دەربرینێ ودەلالەتا ئیحائێ، ب ڤێ چەندێ ژی هێما دبیتە ئەگەرێ ڤەگەراندنا هۆزانێ بۆ دەستپێکا وێ یا ئێکێ، ئانکو تشت ب وێنێ وێ یێ هەستپێکری دیار نابن، بەلکو ب رێکا هنارتنا کۆمەکا شەپۆلێن ژهەستان کو خواندەڤانی پالدەتن کو هەست ب جیهانەکا دیتر ل پشت جیهانا هەیی بکەتن) (احمد، ١٩٧٧: ل ٣٣).

هەر ژ کەڤندا، هۆزانا کوردی دهەمی قوناغێن پێڤاژۆیا هۆزانێدا هێما بکارئینایە،

arshad.heto@gmail.com

بەلێ دهەر قوناغەکێدا هێمای سالوخەتێن خوە یێن تایبەت هەبووینە، بۆ نموونە: دقوناغا کلاسیکیدا هێما دتایبەت بوون ب جیهانا سۆفیگەریێ ڤە، دقوناغا رومانسیێدا ب ئەڤینیێ وباشی وخرابیێ ڤە دگرێدایبوون، دقوناغا ریالیزمیێدا هێما ب فەرهەنگا زمانیڤە هاتبوو گرێدان، دقوناغا هۆزانا نویدا زێدەتر لایەنێ ئایدلوجی وەرگرت و دقوناغا نویخوازیێدا هێما ببوو شەنگستێ سەرەکی دئاڤاکرنا ئاڤاهیێ هۆزانێدا، چونکه "نویخازی ب سەر تەڤایا لایەن وبیروبۆچونێت جڤاکی، فەلسەفی، مرۆڤایەتی...هاتیە چەسپاندن" (زیاب،٢٠٠٥: ل١٢). هەروەساتێگەهێ هێمای هەتا دەستپێکا سەدێ نۆزدێ ژچوارچوڤێ مەجازێ دەرباز نەدبوو، کو گوتێ وییتس وبودلێر، هەر هەمان پەیڤا مەجاز یان خواستن هەڤبەر هێمای بکاردئینا، وجارنا ب رامانا نواندن و وێنەگری ب ناڤ دبر، ئەڤ چەندە ژی ب ئاشکرایی دگوتنەکا بودلێر دا دیار دبیت دەما دبێژیت: (هەمی تشتەک ل دەڤ من مەجازە) (بیر، ١٩٨١: ص٨).

بەرجەستەکرنا هێمایێن هەمەرەنگ دهۆزانا نویخوازا کوردیدا گەلەک دەلالەتێن چڕ ب دەقی ددەتن، ودەقی بەرەڤ کەلتورەکێ شارستانیێ بەرفرەهڤە دبەت. ئەڤ بەرجەستەکرنە دهەر قوناغەکێدا بیتن، گرێدانە ب رابردوویڤە، ئەو رابردوویێ مشتی وێنێن گەش وتاری تێدا دهێنە دیتن. هەروەسا بەرجەستەکرنا کەلتورێ ئایینی وئەفسانەیی ومێژوویی دهۆزانا نویخوازا کوردیدا، دەربرینەکە بۆ رەهەندەکی ژ رەهەندێن سەربۆرا هۆزانڤانی ودیتنێن وی یێن هەڤچەرخ هەلدگریت. لێ چونکه نویخوازی ل سەر بنەمایێن عەقلی وپێشکەفتنێ وئازادیێ رادوەستێت، کو (نویخوازی شورەشەکا نوییا هزرییە دهەمی بیاڤاندا... هەلویستەکی ل هەڤبەر ژیانێ ودیسان ل هەڤبەر هۆزانێ وەردگریت) (الخال، ١٩٧٨: ل٨٤ - ٨٥).

لەورا ب دیتنا مە نویخوازییا کوردی نە ژ کەلتوری دهێتە ڤەقەتاندن و نە ژی پیرۆزیان ژناڤ دبەتن، چونکه هەردەم نویخوازی ب کریارەکا شارستانی دهێتە نیاسین و دهەمی بوارەکیدا ئافراندنێ، نەک دووبارەکرنێ ئەنجام ددەتن. لەورا نویخوازی ب رەوتەکێ نوو یێ هزری، رەهوریشال وبنەمایێن وێ ژ رۆژئاڤاییندە، ژ ژیانا موسلمانەتیێ و راستییا ئایینێ وان یا دویرە، چونکه پاشخانا فەلسەفی یا نویخوازیێ هەروەکی مە گۆتی ل سەر دوو بنەمایێن سەرەکی رادوەستێت، (خوەییتی و عەقلانیەت- الذاتیة والعقلانیة). ئانکو وەسا دهێتە پێشچاڤ کو (نویخوازی ڤەکرنەکە هەردەم بەرەڤ نەدیارییڤە دچیت، ژ نەدیاریەکێ بۆ نەدیاریەکا بێ دوماهیک). (ادونیس، ٢٠١٠: ل١١١).

٣.١. هێما و ئایین:

ئایین رەگەزەکێ سەرەکییە دپێکهاتەیا مرۆڤیدا. هەر ژکەڤندا هەبوویە و هندەک وەسا بۆ دچن کو بەری مرۆڤان هاتییە دیتن، هەر وەکی دقورئانا پیرۆزدا هاتیە "**فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ**" (سورەتا الروم: ئایەتا٣٠) . مرۆڤان ژکەڤندا دەربرین ژناخێ خوە وتشتێ پیرۆز کرییە، ب رێکا هندەک هێمایێن ئایینی وەکو خوداوەند وپیرۆزیان. ئەڤەژی ژئەگەرێ کاریگەریا ژینگەهێ وجۆرێ رەوشنبیرییا وان و گەلەک هۆکارێن دیتر بوویە، و ئەڤ هۆکارە بوونە ئەگەرێ بەرفرەهیا ئایینان. دگەل پەیدابوونا ئایینان ئەفسانە وچیڤانۆک وشەعوەزە وجادووگەری وئایردیێن ئایینی گەشەکرییە، کو دئەنجامدا باشی وخرابی دکارێن مرڤاندا پەیدا بووینە. ئەم دکارین بێژین کو هەستا ئایینی ددلێ هەر کەسی دایە، بەلکو دچیتە دناڤا چییاتی یا (ماهیەتا) مرۆڤیدا هەر وەکی هۆشی(بارندر، ١٩٩٣: ص٨).

arshad.heto@gmail.com

ئايين ژكۆمەكا رێكخستی ودەلالەت ورامانێن هێمايی پێكدهێت، هەر وەكی (كلفورد گيرنەر) دبێژيت: (ئايين كۆمەكا هێمايێن پيرۆزە ئالۆزی وپێكڤەگرێدان دبازنەكيدا دهێتە رێكخستن). هەروەسا (جون هێلينس) ئايينی ب كۆمەكا سيستەمێن هێمايی دبينيت (موسی، ٢٠١٢: ص٣٣). ئەڤەژی ب ديتنا مە وێ چەندێ دگەهينيت كو هێما دناڤ خوەدا هەلگرا هێزەكا مەزنە ژكەلتورێ رەوشنبيری وئايينی يێن وان جڤاكێن هەڤبەندييەكا ئەبستيمی ودەلالەتێن هەڤپشك هەين؛ چونكە ئايين كويراتيا (سەربۆرا ئايينی) ل دەڤ مرۆڤی ديار دكەتن. هەر ژكەڤندا مرۆڤی پرسيار كرييە، چەوا رێكەكێ بۆ كورتكرنا ناڤەرۆك ودەلالەت ورامانێن پيرۆزی يێن ئايينی ببينيت؟ بەرسڤ ژلايێ (كلفورد گيرنەر) ب رێكا هێمايێن ئايينی هاتييە دان، كو رامان ب تنێ ب رێكا هێمايان دهێنە ڤەشارتن (خاچ، هەيڤ، مار...هتد) ئەڤ هێمايە دئايردە و چيڤانۆكاندا ديار دبن(موسی، ٢٠١٢: ص٣٤).

١.٤. ئايين وشيعر:

هەر ژكەڤندا دناڤبەرا ئايين وهونەريدا پەيوەندييەكا دناڤئێكدا چوويی هەبوويە. هەر وەكی ڤەكولەر (جان بارتليمی) دبێژيت: (هونەر دجڤاكێن دەستپێكێدا پرانيا جاران ب جادووگەرييڤە دگرێداييبوون، چونكە ل دەڤ جڤاكێن دەستپێكی ئەركەكێ پيرۆز دگێرا، و ب ڤی رەنگی هونەر بۆ ماوەيەكێ درێژ دخزمەتا ئايێردەيێن ئايينيدا بوو) (بارتيلمی، ١٩٧٠: ص٥٧٣). هەروەسا (د وان جڤاكاندا، جادووگەران ئالاڤێن هونەری دروست نەكر بوون، بەلكو ئەو ب خوە هەبوون، وەكی (پەيڤ، لڤين، ريتم، جادووگەرا وێنەكێشێن خوە ل سەر كەڤرا دناڤ شكەفتاندا چێدكرن. و ئەو ئالاڤێن دهاتنە بكارئينان ژی، ب تنێ بۆ رێ ورەسمێن ئايێردەيێن ئايينی يێن هەر هۆزەكێ بووينە) (بارتيلمی، ١٩٧٠: ص٥٧٤). ئانكو ئەم دشێين بێژين كو هۆزانێ پەيوەندی ب ئايێردەيێن ئايينيڤە هەبوويە، ودناڤ هەمبێزا ئايينيدا پەيدا بوويە و گەشە كرييە. (ئەڤ پەيوەندييا ب هێزا دناڤبەرا ئايينی وهونەريدا ب گشتی وهۆزانێ ب شێوەكێ تايبەتی، دگەل وەرارا جڤاكێن مرۆڤايەتيێ هاتييە، وپاشی هەر ئێك ژ وان ب تنێ و ژهەڤجودا وەرارا خوە كرييە، چونكو هەر ئێك چالاكييەكا سەربەخۆ وكارێگەرە (صالح، ٢٠٠٥: ص١٧). ئەڤەژی ب ئاشكەرايی دئايينێن ئاسمانی ونەئاسمانيدا ديار دبيت، كو دەقێن ئايينی يێن پيرۆز ب پارچە ورێزكێن شيعری هاتينە ڤەهاندن. (د تەوراتێ دا- العهد القديم) دێ بينين كو: ئەيوب، داود، سلێمان، ئێرميا، ئەو پێغەمبەرێن هۆزانڤان بوون (البطل، ١٩٨١: ص٤١). هەروەسا (نڤێژێن ئەخناتونێ مصرێ بۆ رۆژێ ژدەقێن شيعری يێن پايە بەرز پێكهاتبوو)).(البطل، ١٩٨١: ص٤٢). لێ كريارا ژێكجودابوونا هونەری وب تايبەتی هۆزانێ ژئايينی، ب ئاشكەرايی د دراما يونانيدا بەرچاڤ دبيت؛ (پەيڤا دراما Drama ژپەيڤا يونانی Dromena گەشەكرييە كو ب رامانا وان تشتان دهێت ئەوێن ئايێردە پێشكێش دكەن، دمێ كو هەيكەل بۆ شانۆيێ هاتييە ڤەگوهاستن، و ئايێردێێن پيرۆز بۆ ئەكتەرێ هاتينە كرن، Dromena بۆ Drama هاتە ڤەگوهاستن. ئەڤ ڤەگوهاستنە وەكی ڤەگوهاستنەكا ديترە، دەمێ نهێنيێن مەسيحيەتێ ب شانۆيێن لاهوتێ ل سەدێ ناڤين ژئايردەيێن كەڤن هاتينە وەرگرتن) (صالح، ٢٠٠٥: ص١٧؛ البطل: ١٩٨١، ص٤١). هەروەسا ل دەڤ عەرەبان ژی (هۆزان دهەمبێزا ئايينيدا پەيدا بوويە) (*)كو ژسەجەعێ بۆ رەجەزێ هاتييە ڤەگوهاستن(**). ل دەڤ كوردان ژی هەر هۆزان ب ئايێردەيێن ئايينيڤە دگرێدای بوون، نموونەيێن ئايينێ زەرادشتی وئايينێ ئێزديان وكاكائييان هەر ب پارچێن شيعری

arshad.heto@gmail.com

هاتینه گۆتن، نەدووره ئەڤەژی ژبەر هندێ بیت داكو زوی بێنه ژبەركرن ودمێشكێ واندا بمینیت.

٥.١ ئایین وفەلسەفە:

ل دووماهییا سەدێ هەژدێ، ئیدیەمێ (فەلسەفا ئایینی) وەكو جۆرەک ژفەلسەفێ پەیدا بوو. وەسا دهاتە دیتن كو (ڤەكۆلین وشرۆڤەكرنا پیرۆزییان وباوەری ودیاردێن ئایینی وراڤەكرنا وان بۆ هەر تشتێ ب ئایینی ڤە گرێدای پشتبەستنێ ب هۆشی دكەتن، وەكو: شرۆڤەكرن یان راڤەكرن یان ئاشكرا كرن، بیی كو پشتەڤانیێ لێ بكەت) (ظاهر، ١٩٨٨: ص١٠٠٠وما بعدها). دبێژنه ڤێ دیاردێ راڤەكرنا هۆشی بو ئایینی (التفسیر العقلی للدین) ئانكو: هەر تێگەهەكێ ئایینی هەبیت، پێدڤییه ب لوژیكێ بهێته هەلسەنگاندن ول دویڤدا باوەری یان نه باوەری پێ بێته دان. (فەلسەفا ئایینی: گرنگیێ ب ڤەكۆلینا سروشتێ بیروباوەرێن ئایینی، زمانێ ئایینی، عەقلیەتا ئایینی ددەتن) (الوائلی ودوبه، ٢٠١٧: ص٢٣). مرۆڤ نەشێت بیی فەلسەفە وئایین بژیت، لێ هەر ئێک جیهانەكا تایبەتە، هەرچەندە پرس ئێكن لێ بەرسڤ دجودانه، بەرسڤێن فەلسەفی پشتبەستنێ ب عەقلی دكەن، لێ یێن ئایینی ل سەر بناغێ سروشی (وحی)یه. لێ چونكە فەلسەفە پشتبەستنێ ب هۆشێ مرۆڤی دكەت، ئەو یا سنۆرداركرییە، چونكە هۆش نەشێت هەمی تشتەكی بزانیت وبگەهیتێ. هۆش پارچەكە ژهەمییەكا مەزن، ئەوژی هەبوونه. فەلسەفە وئایین ژبابەتێن ژیانێ وگەردوونی وچارەنڤیس وگیانی وبهایێن رەوشتی دپرسن، بەرسڤا وان ژی چ ژلایێ ئایینێن سروشتی یان ئایینێن ئاسمانی دهێته دان. ئانكو جارنا دناڤبەرا ئایین وفەلسەفێدا ئێكەتییا بابەتی هەیە. ئەڤ لێكچوونا دبابەتیدا، بوویە ئەگەرێ ڤەگوهاستنا هزرێ ژئایینی بۆ فەلسەفێ، ئانكو ژنشكەكیڤە نە هاتییە، بەلكو ئارمانجەكا هۆكارییە، لەورا فەیلەسوفێن ئێكێ گەلەک ژرەگەزێن ئایینی وئەفسانەیی ئێخستنه دناڤا بوچوونێن خوە یێن زانستی وفەلسەفیدا. ئانكو "ئەو وانا گرنگ ب هزرا ئایینی ل دەڤ خودانێن ئایینێن جیهانی (جوهیاتی، مەسیحیەت، ئیسلام) هاتییە دان، ئەوە كو راڤەكرنا دەقێن ئایینی دگەل هندەک هزرێن فەلسەفی یێن دروست رێككەڤن، چونكە راڤەكرن ب خوە دیاردەكا مێژوویی یا ئاینییە) (موسی، ٢٠١٧: ص١٠١). هۆزانڤانێن نویخواز ژی دناڤبەرا ئایین وفەلسەفێدا بێ هەلویست نەبووینه، دەمێ ئەو پەنایێ بۆ هێمایێن ئایینی دبەت، نە ب ئارمانجا گرێدانا وییه ب ئایینی ڤە، بەلكو ل پشت وی رەگەزێ ئایینی، هۆزانڤان دبیتە هەلگری فەلسەفەكێ كو دگەل كەتوارێ تێدا دژیت بگونجیت، ب ڤێ چەندێ پەیاما هۆزانڤانی ژدوو سەروكانییان دزێت یا ئێكێ: ئاینێ پیرۆز ب هەمی رەهەندێن وێڤە. یا دووێ: كەتوار ب هەمی ئالۆزی وگرفتارییێن وێڤە.

٦.١. كەلتۆرێ ئایینی:

ناهێتە ماندلا كرن كو كەلتۆر بهایەكە ژبهایێن روحی یێن مللەتان وئەو هێزا زیندییە یاكو مللەتی بەرەڤ ئاییندەی دبەتن، چونكە رەهێن كەلتۆری دناخێ خەلكیدا كویر چووینە خوارێ. هەر وەكی (صلاح عبدالصبور) دبێژیت: "كەلتۆر نە پاشماوەكێ هشكە، بەلكو ژیانەكا هەردەم نوییە، رابردوو ب نهۆ زیندی دبیت"(عبدالصبور، ١٩٦٩: ص١٤٥). ژبەر هندێ ئەدیب وب تایبەتی هۆزانڤانان پەنا بۆ ئەڤێ گەنجینێ برییە وهێمایێن ئایینی دبیاڤێ هۆزانێن خوەدا وەكو ئافراندنەكا شیعری بكار ئینایینه، چونكە بناغێ بەرهەمئینانا هەر دەقەكی، نیاسینا جیهانێ یه. ژلایەكێ دیڤە ژی، چونكە ئایینی گرێدانەكا بهێز ب وژدان و دلینی یا (عاطفة) مرۆڤیڤە یا هەی. كەلتۆرێ ئایینی وان هەمی باوەرییێن ئایینی یێن (كو بهایێن پوختەكرینە) ژ ئایینی وەردگریت. هەروەسا بابەتێن ژناڤەرۆكا كەلتۆرێ ئایینی

arshad.heto@gmail.com

ژلایێ هۆزانڤاناڤە ژگەلەک ژێدەران دهێنە وەرگرتن، ئانکو نە ب تنێ پەرتوکێن پیرۆزێن ئاسمانینە. "کەلتورێ ئایینی دناڤا دەقیدا کودەکە یان هێمایەکە هۆزانڤان ب عەقلانە بکاردئینیت، پشتی کو هندەک ساخلەتێن تایبەت ددەتێ، داکو دگەل بیاڤێ دەقی وئەو کودێ ب رێکا ئاماژەکرنێ بۆ چیروکەکێ یان کەسایەتییەکێ یان رویدانەکێ یان جهەکی بکارئینای بۆ هەلویستێ تێدا دژیت بگونجیت"·(عبدالمجید، ٢٠٠٩: التراث الدینی في شعر بدر شاكر السیاب، مجلة الخلیج العربي، المجلد (٣٧) العدد (١-٢)،"www.iasj.net"). ب ڤی رەنگی کەلتورێ ئایینی بهایەکێ مەعنەوی وهونەری دناڤا دەقیدا پێکدئینیت وگیانەکێ تایبەت ب هۆزانێ دبەخشیت. هۆزانڤانان مفایەکێ مەزن ژ کلتورێ ئایینی دیتییە و مشە جاران ب رێکا هەڤدەقیێ (***) پرەکا هزری و فەلسەفی دناڤبەرا رابردووی و نهۆدا دروست دکەت کو دەربرینێ ژ ئێش و ئازارێن سەردەمەکێ هەنوکەیی بکەت و ب دیتنەکا هەڤچەرخ میناکەکێ بەلگەیی ب شێوەیەکێ ئەدەبی بێختە دناڤ دەقەکێ ئافرەندەییدا. مەبەست ژ هەڤدەقییا ئایینی ئەوە "دناڤئێکدا چوونا هندەک دەقێن ژێگرتی ژ قورئانێ یان فەرمودا یان گۆتار ودەنگوباسێن ئایینی.. کو دگەل دەقێ ئەدەبی ب رێکا وەرگرتنێ یان تێهەلکێشکرنێ بکاربینیت، ب مەرجەکی ئەو دەقێن ژێگرتی دگەل رەیرەوێ دەقێ نوی بگونجیت، داکو مەبەستەکا هزری وهونەری پێکڤە بگەهینیت"(الزعبی، ٢٠٠٠: ص٣٧). لەو هەڤدەقییا ئایینی گرنگییەکا کاریگەر یاهەی، کو دەقێن شیعری بکەتە هەلگرێ دەستهەلاتەکا ب هێز وکاریگەر، چونکە دناڤا خوەدا لایەنێن مرۆڤایەتی وبهایێن رەوشتی هەلدگریت. تێگەهشتن وراڤەکرنا ڤان دەقا یا ب ساناهی نابیت، تاکو نەڤگەرینە دەقێن کەڤن، چونکە ئەو دەقێن کەڤن ل سەر دەقێن نوی ئاماژەیێن نیشانکرینە بۆ تێگەهشتنا دەقی وراڤەکرنا وێ(****). هۆزانڤانێن نویخواز هەڤدەقیێ ب شێوازێن (بێژەیی یان رستەیی یان مەعنەوی) بکار دئینن، یان هەر سێ شێوازان ب هەڤرا دناڤ یەک دەقدا بکاردئینن کو ل داویێ، بیاڤەکێ بەرفرەه ل هەمبەر راڤەکرنێ ڤەدکەتن.

٢. بابەت و رەهەندێن هێمایێ ئایینی د شعرا نویخوازدا

هێمایێن ئایینی ب شێوەکێ بەرچاڤ دهۆزانێن هۆزانڤانێن نویخواز دا دهێنە دیتن و ب شێوەیەکێ سەرەکی ژ ئایینێن (زەرادەشتیەتێ، یەهودییەتێ، مەسیحییەتێ، ئیسلامەتیێ.... هتد) هاتینە وەرگرتن. ئەڤە ژبەر وێ چەندێیە چونکو بەرجەستەکرنا بابەتێن ئایینی دبیتە ئەگەرێ زەنگینکرنا هزرێ، وژلایەکێ دیڤە ژی، ب خالەکا هەرە سەرەکی یا روخسار وناڤەرۆکێ دهێتە هژمارتن دهۆزانا نویخوازدا. هەروەسا نە هەمی گاڤا هۆزانڤانا ب تنێ هێمایێن پوزەتیڤ بکارئینایینە، بەلکو گەلەک جاران هێمایێن نێگەتیڤ ژی بکار ئینانە ل گورەی رەخنەگرتن ل کەتواری و رەوشێن نالەبارێن جڤاکی. ئەم دشێین بابەتێن هێمایێن ئایینی ب ڤی رەنگی دابەش بکەین:

٢.١. رەهەندێ عەقیدە و باوەرداریێ:

د ڤی بابەتیدا هۆزانڤان مفای ژ عەقیدە و تێگەهـ و باوەری یێن شەنگستەیی یێن ئایینی وەردگریت و ژبۆ هندەک باوەری و تێگەهێن هەنوکەیی یێن جڤاکی بکار دئینیت، وەکو باوەری ب رۆژا قیامەتێ و ستوونێن سەرەکی یێن باوەرداریێ و گیانێ هەییێ لێبۆرینێ دهندەک ئایینادا. هەروەسا شێوازێ ئاییردەیان و باوەری یا ب کراسگوهۆرینێ...... هتد.

٢.٢. رەهەندێ کەسایەتی یێن ئایینی:

ژبلی کەسایەتی یا خوەییێ (زاتێ) خودێ، ئەگەر ئەم بکارین بێژین کەسایەتی، چونکو

arshad.heto@gmail.com

زاتێ خودێ تەعالا ب هەستپێکرنێ و وەسفکرنا ساخلەت و هێز و دلوڤانی یا ویڤە هەڤبەندە، نە ب هەبوونا کەسایەتییەکا بەرجەستەییڤە. کەسایەتی یێن ئایینی ئەو کەسایەتینە کو ب رەهەندێ ئایینیڤە گرێداینە و پێ هاتینە نیاسین. دهەمی کەلتوراندا ڤان کەسایەتی یێن ئایینی رۆلەکێ ب هێز وکاریگەر دبەرهەمێ ئەدەبیدا و ب تایبەتی هۆزانێدا هەبوویە و هەیە، چونکە دبنە نموونە یێن هەرە بەرزێن باشیێ یان خرابیێ ژبۆ جڤاکێن هەموو سەردەمان. بۆ نموونە:

- **کەسایەتی یێن پێغەمبەران**: وەکو وان پێغەمبەرێن خودان پەیامەکا خودایی کو د پەرتوکێن پیرۆزدا هاتین. ژ وان پێغەمبەرێن ناڤێن وان ب مشەیی دناڤ هۆزاناندا هاتینە بکارئینان (محمد، عیسی، ئادەم، ئەیوب، یوسف، نوح، سلێمان، موسی،...هتد).
- **کەسایەتی یێن چاک وخوشتڤی**: ئەو کەسایەتینە یێن ژئەگەرێ چاکی یێن وان، بووینە روویەکێ گەش د دادپەروەریێدا وهێمایێن راستگویی وفیداکارییێنە، وەکو کەسایەتی یێن ئەبو زەرێ غەفاری، ئیمامێ حەسەن، بیلالێ حەبەشی...هتد.
- **کەسایەتی یێن خراب ونەخوشتڤی**: کەسایەتی یێن هەلگرێن هزرێن خرابکارن ل دژی مرۆڤایەتیێ، هەر کەسایەتییەکا رۆلەکێ خراب ددیرۆکا ئایینیدا ئینا بیت، یان رەفتارەکا ل دژی عەقیدە و باوەری یا ئایینی ئینا بیت (ژبەر هەر ئەگەرەکێ هەبیت)، ب کەسایەتییەکا نەخوشتڤی دهێتە هژمارتن، وەکو یەهۆزای، یەزیدێ کورێ معاویەی، حەجاجی.......هتد.

٣.٢. رەهەندێ رویدانێن مێژوویی وجهێن پیرۆز:

مەبەست ب رویدانێن مێژوویی، ئەو رویدانن یێن دسەردەمێ بەلاڤکرنا پەیامێدا قەومین و ب ئاوایەکێ راستەوخۆ یان نەراستەوخۆ کار کرییە سەر پرۆسەیا گەهاندنا پەیامێ (چ پۆزەتیڤ بیت یان نێگەتیڤ بیت). مەبەست ب جهێن پیرۆز ئەو جهەنە کو ژبەر هەر ئەگەرەکێ ئایینی پیرۆزییەکا رەهایی ل دەف پرانی یا باوەرداران وەردگریت. دەمێ ئەڤ هەردوو هێمایە دچنە دناڤ هۆزانێدا، دێ کاریگەرییا خوە وەرگریت، چونکە ئەو هینگی رەهەندەکێ ئیحائی وکارتێکرنەکا دەلالی وەردگریت. "جه دهۆزانێدا پشتبەستنێ ل سەر زمانی ب تنێ ناکەتن، بەلکو ئاشۆپ یا زالە، کو جه ب رێکا زمانی پێک دهێت، داکو ژکەتوارەکی دەربازی کەتوارەکێ هەڤدژ ببیت"(صالحی،الشعر التونسی بین مطرقة الرمز وسندان الغموض،(www.anfasse.org) ل رۆژا (٢٠١٨/٩/٢٥) لەورا جه دسەربۆرا شیعریدا تێن و وزەکا ئیحائییە، ب رێکا هێمای رامانێن مشتی دەلالەت ب جهی دگەهینیت.

٣. هێمایێن ئایینی دنموونێن هۆزانڤانێن هەلبژارتیدا

پەرتوکێن پیرۆز بەحسی گەلەک کەسایەتی یێن پێغەمبەران وئایینی کرینە، کو وان ژیانا بوری هەیی وێنە کرییە، ورەهەندەکێ هێمایی بۆ هۆزانڤانا ب جه هێلایە، کو هۆزانڤانا دویر ژچوارچوڤێ باوەردایێ وپیرۆزیێ رەفتار دگەل کرییە. گەلەک ژهۆزانڤانێن نویخوازێن کورد، بابەتێن ئایینی وچیرۆک وبیروباوەرێن جودا جودا یێن پەرتوکێن پیرۆز، وەکو ژێدەرەکێ گرنگ وسەرەکی بکار ئینایە و ب شێوەکێ هونەری دناڤا دەقێن خوەدا بەرجەستە کرینە. مەبەست ژ ڤێ چەندێ ژی گەهاندنا پەیامەکا رەوشەنبیری وهزرێن خوەیە ب رێکەکەکا هێمایی کو کاریگەرییەکێ بکەتە سەر وی کەتوارێ تێدا دژیت. پەرتوکێن ئایینی (تەورات وئنجیل وقورئان) ومێژوویا

arshad.heto@gmail.com

ئايينان، بابەتێن هەمەجۆر وسەربۆرێن زەنگین ب هۆزانڤانا بەخشینە. ئەوان مفا ژ سەربۆرێن کەسایەتی یێن مینا (زەرادەشت، موسا، یوسف، عیسایێ مەسیح، مریەما پاقژ، ئەلعازر، یهوذا، محمد، حوسەین.... هتد) دیتییە. بەرجەستەکرنا ئەڤان کەسایەتییان ل دەڤ هۆزانڤانان دبنە هێما کو ب شێوەیەکێ هونەری دەربرینێ ژ رەوشەکا شیعری بکەن. "هۆزانڤانان هێمایێن ئایینی وچیرۆک وچیڤانۆک وئەفسانە ل دەڤ مللەتێن سامی وهندوکی ویونانی وئەورۆپی بکار ئینایینە. هێمایێن وەکو مەسیح وخاچدانا وی وئەشکەنجەدانێ وبەحسکرنا پێغەمبەرێن خودێ یوسف ویەعقوب وچیرۆکێن بیرێ وخدر.... و ژقورئانێ وخەلیفێن راشدی وکوشتنا حوسەینی.. دهۆزانێن هۆزانڤاناندا هاتینە بەرجەستەکرن) (جیدە، ١٩٨٠: ص١٠٨). ئەڤ کەسایەتییە هندەک هێمایان پێک دهینن کو هاریکارییا پرانییا هۆزانڤانان دکەن داکو ب شێوەیەکێ هونەری دەربرینێ ژ حەز و ڤیان و هەلوێستێن خوە بکەن و د چوارچۆڤێ رەوشەکا شیعری یا کاریگەردا بەرجەستە بکەن و دهەمان دەمدا ب رەوشا کەتوارێ ژیارا خۆڤە گرێدەن. ڤان هێمایان و بکارئینانا وان یا هەمەجۆر دێ دهندەک هۆزانێن هەردوو هۆزانڤانێن نویخوازێن کورد دا بەرجەستە کەین و دێ نموونە یێن زێندی ژ پەرتوکێن وان یێن چاپکری ئینین.

١.٣. ئەحمەدی مەلا (*****)

١.١.٣. کەسایەتیا مەسیحی:

(ئەحمەدی مەلا) هێمایێن ئایینێن جودا جودا دهۆزانێن خوەدا بکار ئینایینە. چیرۆک وکەسایەتی یێن ئایینی کرینە چەقەک بۆ هندەک هۆزانێن خوە. هۆزانڤانی ئەڤ کەسایەتییە ژ رەهەندەکێ ئایینی بۆ رەهەندەکێ رەوشەنبیری- هونەری ڤەگوهاستییە.
هەروەکی ئەو ب خوە دبێژیت: "....... بەلام ئێمە، دەمانەوێ لە دەلاقەیەکی دیکەوە ئەم تێکهەلکێش کردنە ئەنجام بدەین، کە خودی شیعر لە خلتە ئایدولوژیی وئاینی ومێژووییەکان پاک بکرێتەوە وبگەرێتەوە بۆ فەزایەکی بەرینتر وفراوانتر" (******) ئەو دڤێ هۆزانێ دا دبێژیت:

لە پشت دەرگا ئاسنینەکانەوە:
قاقای پێکەنین،
شەرابی ڕژاو،
کەرتە نانی پیرۆز،
تێکەلوپێکەڵ
هیشکایی دەکەنە نەخشەی سڕینەوە. (دیوانا ئەحمەدی مەلا، ٢٠٠٨، ل٢١١)

دڤێ هۆزانا ب ناڤێ (بێ ناونیشان)دا، هۆزانڤان ئاماژەکێ ب رویدانەکا ئایینی ددەتن، ئەوژی کو (عیسایێ مەسیح) وەکو بیرهاتنەک شیڤ خوارنەک دگەل هەر دوازدە شاگردێن خوە ل قودسێ دانا، کو ب شیڤا دوماهیێ دهێتە نیاسین. پشتی خوارنا شیڤێ مەسیحی کەرەکێ نانی کو هێمایە بۆ لەشێ وی وپێکەکێ شەرابێ وەکو هێمایەک بۆ خوینا وی بۆ شاگردێن خوە ئینا، و ژێ خواست کو ئەڤە وەکو بیرهاتن ل دەڤ وان بمینیت تاکو جارەک دی ڤەگەریتەڤە. دڤی دیمەنیدا مەسیحی پێشبینی ب خیانەتا یەهۆذای کر و گۆت کو بەری دیکل بانگ بدەت، سێ جاران بطرس دێ حاشاتیێ ژێ کەت. هەر وەکی دقورئانا پیرۆز دا هاتی"وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً

arshad.heto@gmail.com

وَآوَيْنَاهُمَا إِلَىٰ رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ" (سورة المؤمنون، آية:٥٠). ئانكو (وەه عیسایێ كورێ مەریەمێ ودەیكا وی كرنە موعجیزە ونیشانەكا ئاشكەرا { ل سەر هێز وشیانداریا خودێ، وەختێ عیسا بێ باب دایی} و مە ل جهەكێ بلند ودەشت وب داروبار وب كانی ئاكنجی كرن) (سگێری، ٢٠٠٦: ل٣٤٥). هۆزانڤان ئەڤێ رویدانێ ب كەتوارێ كوردستانێڤە گرێددەتن، كو خیانەت ل دۆزا پیرۆز وحاشاتیكرن ژ خوها پێشمەرگا وخوینا شەهیدان مەزنترین شەرمزارییە كو دبیتە هێڤینێ پاشەرۆژەكا بەرزە بۆ نەوەیێن نوی.

٢.١.٣. هێمایێ خاچ:

هەروەسا هۆزانڤان داكوكیێ ل هێمایێ خاچ (*******) دكەتن، وەكو نەمریەک بۆ دۆزا مللەتی. دەما دبێژیت:

خاچ خاچ خاچ
بزمارت وشەی مردووەكانە و
مەرگیش فریات ناكەوێ.
بەیداغت تاكو قوولایی زاكیرەی تاریكیی
شۆر دەكەیتەوە؛
مورگیش فریات ناكەوێ،
مردن ناوتە، ناوت مردنە. (دیوانا ئەحمەدی مەلا، ٢٠٠٨، ل٢٤٠)

دئەڤێ هۆزانێ دا (خاچ) ب شێوەكێ باش ل سەر دەقی یێ زالە ئەوژی ب دووبارەكرنا وی ب سێ جاران، كو ئەڤەژی بەرجەستەكرنا ئازاردانا مەسیحی یە ژدەستێن ئیسرائیلییا هەروەكی ئینجیلێ وێنەكری. ل ڤێرە بهایێ هەڤدەڤییا هۆزانڤانی دئازاردانێ دا دیار دبیت، كو مللەتێ وی هەر ژكەڤندا هەردەم یێ خاچدایە، زولم و ئەشكەنجەدان ل جەرگێ وەلاتی دهێتە كرن، لێ خوینا شاعری ل ئسپانیا دهێتە رشتن. ئانكو ئەم دشێین بێژین، مەسیحێ خاچدای هەر شاعر ب خوەیە، كو كەفتییە بەر جۆرەها ئەشكەنجەدانان و دەنگێ وی ڤێژیەكە ل هەمبەری زۆرداریێ وتەحموللا هەمی ئەشكەنجەدانەكێ ژپێخەمەت گەل و وەلاتێ خوە دكەتن. مەسیح وخاچ دەربرینە ژهەر ئێش وئازارەكا مرۆڤێ كورد هەلدگریت، چونكە خاچ وێنەكێ مەزنترە ژ وێنێ مەسیحی ب خوە، ئەو گەوهەرێ مێژوویا مەسیحیەتێ وهەبوونا وێ یە. لەورا هۆزانڤانی خاچ ب هێمایێ عەردی وب هێمایێ دناڤبەرا عەرد وئاسمانا دانایە.

٣.١.٣. ئایینێ زەرادەشتی ومەسیح:

هەروەسا دهۆزانەكا دیتر دا ب ناڤێ (چەند وشەیەک لە شێوەی خوێن) دبێژیت:

ئاڤێستا لەسكی ئەهریمەن نوێژی كرد
ئێمەش خاچمان لە كولایە،
لە ناو گەردەلوولی كارەساتا،
یەک دەكوژین...
گشت یەهودایین
گشت مەسیحین. (دیوانا ئەحمەدی مەلا،٢٠٠٨،ل٤٩٤)

arshad.heto@gmail.com

ئەگەر بەرێ خوە بدەینە زاراڤێن هۆزانڤانی دڤێ هۆزانێدا بکارئینایە، دێ بینین پەیڤێن (ئاڤێستا، ئەهریمەن، نوێژ، خاچ، یەهودا، مەسیح) هەمی هێمایێن ئایینی نە وهەر ئێک ژ وان هەلگرێ رامانەکا تایبەتی یە. ئاڤێستا، ناڤێ پەرتوکا پیرۆزا زەرادەشتیانە کو دناڤا خوەدا رێنما وریسایێن ژیانەکا نوی وئاسودە بۆ مرۆڤایەتیێ ئاراستە دکەتن، لێ ئەهریمەن، هێمایێ شەرییە وهەردەم هەلگرێ کارێن خرابە ومرۆڤان ژ راستیێ وچاکیێ دویر دئێخیت. نڤێژ، ب خوە ژی ئاییردەکێ ئایینی یە دهەمی ئایینان‌دا هەبوویە ژبۆ نێزیکبوون ژخودێ ودویرکەفتن ژهەر خرابکاریەکێ. دەما هۆزانڤان ئەڤی وێنەی ب ڤی شێوەی دروست دکەت، ب دیتنا مە رامانا وی ب تنێ ئەوە کو بێژیت: مرۆڤایەتیێ چ بهایێ خوە نینە ل بەر سیبەرا زولم وزورداریێ، هەر چەند پێگیریێ ب بهایێن بەرز بکەین، ئەنجامێ وێ هەر دژایەتیکرنە ب هەر شێوەکی. لەورا دبێژیت: (ئێمە خاچمان لە کولایە) ئانکو سەرەرای هەمی ئازار و زورداریەکا توشی مە دبیت، هەر هەلگرێن چاکیێ وحەژێکرنا وەلاتینە، چونکە خاچ ل ڤێرە بۆ رامانەکا مەزنتر ژ رامانا فەرهەنگی بکارئینایە، کو جهێ وەلاتی دگریت. لێ چونکە هەردەم کورد دوژمنێ ئێکن و هەر ژکەڤندا کوردا ئێکودوو کوشتینە، کو جارنا هەمی خیانەتکارن ئەوژی بکارئینانا کەسایەتیا خیانەتکار یا (یەهودا) و جار ژی ب بکارئینانا کەسایەتییا قورتالکەر وقوربانیدەر ب کەسایەتیا (مەسیحی). ئانکو ئەم دشێین بێژین هۆزانڤانی ل دەمێ شورەشێن کوردی سەرکردێن کورد ب یەهودا داینە نیاسین، کو ل دەمێ کارەساتا پێدڤی ب ئێکگرتنێ یە لێ سەرکردێن کورد دکەنە غار کا دێ کی پتر خیانەتێ ل مللەتێ خوە کەتن وهەڤدوو کوژن، لێ ل دوماهیێ خوە بێ ئومێد نەکریە، دەمێ دبێژیت: (گشت مەسیحین) کو ئەڤەژی هێمایێ شکومەندی وشەرەفمەندیێ یە کو مللەت هەردەم ئامادەیە گیانێ خوە بکەتە قوربان ژپێخەمەت پاشەرۆژەکا گەش. دبیت ژی مەرەم پێ ئەو بیت کو مللەتێ کورد د هەمان دەمدا هەم بکوژ و خیانەتکارە (یەهودا) و هەم قوربانییە ژی (مەسیح). هەروەسا ل دەستپێکا ڤێ پارچە شعرێ ئاماژە ب وێ چەندێ ددەت کو ئاڤێستا (رێنمایی یێن پیرۆزێن زەردەشتیێ) دناڤ زکێ ئەهرەمەنیدا (گیانێ خرابکاریێ) نڤێژێ دکەت، ئانکو ئەوا مە بۆ باشیێ و رزگاریێ دانای ژبۆ خرابکاریێ هاتە بکار ئینان.

٤.١.٣. یوسف پێغەمبەر:

هەروەسا هۆزانڤانی پەنا بۆ چیرۆکا (یوسف) پێغەمبەری برییە، دەما دبێژیت:

بەردمان هاویشتە بیرە بێ بنکەی حەوشەکەمانەوە
یوسف زوقمی کاوێژ دەکرد
چیچکەی دابوو، رەق و وشک بەرامبەر کامیرەکە
یوسف- مان دەرهێنا و
لەگەڵ کوترەکانا بەرەلامان کرد   (ل٢٨)

هۆزانڤان دڤێ پارچە هۆزانێ دا، ل شوینا سەتلا ئاڤێ بهاڤێژتە دناڤا بیرێ دا، بەرا دهاڤێژیتە دناڤدا، بەر ژی هێمایە بۆ نەرازیبوونێ و رەتکرنێ، چونکە ئەو بیرا دناڤا حەوشا مالا ویدا، ئاڤا وێ قەرسییە وب بەرا ئەو قەرسین دڤێت بهێتە شکاندن و ببیتە ئاڤ، چونکە ئاڤ هێمایە بۆ ژیانێ، لێ هەبوونا یوسف پێغەمبەر دبنێ بیرێ دا ول سەر ئاڤا قەرسی وهەرۆ دگەل خوە دئاخڤیت، ئەڤەژی دوو ئاماژەیان ب خوڤە دگریت، هاتنا

arshad.heto@gmail.com

ناڤێ یوسف پێغەمبەری دوو جاران وەکو هێمایەک زولملێکری ژلایێ برایێن ویڤە، وپاشی قورتالبوونا وی وگهورینا کاروانێ ژیانا وی بەرەڤ باشتر وگەشتر، لێ قەرسینا ئاڤێ گرۆڤەیە بۆ هشکبوونا هەستا مرۆڤایەتیێ و بێدەنگییا مللەتی ل سەر کێماسی وبێدادییا سەرکرادیەتێی ب وان پەیامێن بەلاڤکرین بۆ پاشەرۆژەکا بەختەوەر، لێ دەرئێخستنا یوسفی ژبیرێ وبەلاڤەکرنا وی دگەل فڕینا کوترا، کوپیتکا دویرکەفتنێ وبێزاریێ یە ژ راستیێ، چونکە فرینا کوترا هێمایە بۆ هاڤیبوون ونە ئاکنجی بوونێ. هەروەسا هێمایەکە بۆ مشەختبوون و لێگەریانێ ل وارەکێ خۆشتر و تەناتر. ل ڤێرە دبیت هۆزانڤانی ڤیایە وەکی کوترەکێ بیت وبچیت ل ژیانەک بەختەوەرتر بگەرییێت، کو ئاڤ تێدا بیت، نەک قەرسین.

٥.١.٣. مەسیح وبودا:

هەروەسا دهۆزانا (شەهوەتی رەفز)دا هۆزانڤانی دوو کەسایەتیێن ئایینی بکار ئینایینە: (مەسیح) کو ئێک ژپەیامبەرێن خودێ یە و (بودا) (********) کو ئێک ژ کەسایەتیێن چاکساز وفەیلەسوفێن ئایینی یە. هۆزانڤانی کەسایەتییا خوە ب ئەڤان هەردوو کەسایەتییان بەرجەستەکرییە و وەکو دوو هێمایێن پیرۆز، ژیانا خوە ژبۆ گەلێ خوە تەرخانکرییە، کو هەردووکان ژیانا ب تنێیاتیێ هەلبژارد، پشتی کو ئەو د ژیانەکا مشتی خۆشی وبەختەوەری دا بووین، ل ڤێرە هۆزانڤانی تەنها لایەنێ فیزیکیێ خوە ژخەلکی دویر کرییە، لێ هەر هەست ب هەبوونا وان دکەتن هەر وەکی چەوا گەل هەست ب پەیاما وی دکەت، ئانکو کا چەوا خودێ (مەسیح وبوذا)ی ژبیر ناکەت، کو رێنیشاندەر وهەلگرێن مەشخەلێن رۆناهیێنە بۆ مرۆڤایەتیێ، مللەت ژی هۆزانڤانی ژبیر وناکەت، هەرچەندە یێ دویر کەفتی. لێ هۆزانڤان دچیتە دگوپیتکا بێزارییێدا دەما دبێژیت: (هزار پەنجەم هەیە)، چونکە ئەم دزانین تبلێن دەستا پێکڤە هێمایێ

ئێکگرتنێ وراما‌نا دلوڤانی وکارێ باشن، لێ هۆزانڤانی ڤەڤتیانەک دناڤ تبلێن دەستاندا دروستکریە وهەر ئێک ب رەنگەکی خەملاندییە، کو دیسان هەر رەنگەک ژی هەلگرێ چەندین دەلالەت وئاماژەیانە، کو رەنگ زمانێ وێنەکێ تایبەتە، بەلکو ئەو زمانێ هێماییە یێ کو هۆزانڤان بۆ ئافراندنێن خوە ب مشتی دەلالەت بکار دئینیت. هەر رەنگەک ژ وان رەنگێن هاتینە بکارئینان تایبەتمەندییا خوە د دروستکرنا وێنەیێ هێماییدا یا هەی. بۆ نموونە: رەنگێ رەش ئاماژەیە بۆ کرێتیێ وبێزاریێ وترسێ ژپاشەرۆژێ وحەزکرن ل بێدەنگیێ ودیسان هێمایە بۆ ترسێ و ژناڤچوونێ. رەنگێ زەر ب ژیانا مرۆڤانڤە گرێدایە، کو ژرەنگێن ئێکێ یە بیاڤەکێ بەرفرەه دژیانا بونەوەرێن زیندی و ورووەکاندا وەردگریت، هەروەسا بۆ جوانیێ وشادیێ ژی بکاردئیین، مینا بکائینانا زێری ژلایێ ژنانڤە کو تیشکەکا دژوار بۆ چاڤان هەیە، لێ دهەمان دەمدا ئەڤ رەنگە هێمایە بۆ مرنێ ژی. رەنگێ سۆر ئاماژەیە بۆ بزاڤ وچالاکیێ وئازادیێ، هەروەسا هێمایە بۆ توندیێ وسۆتنێ وخوینێ وهەر تشتێ مەترسیدار، رەنگێ ئاڵ ئاماژەیە بۆ خەمێن دەروونی. هۆزانڤان شیایە رەنگان وەکو رەهەندەکێ هزریێ گرنگ د دەقێ شیعریدا بکار بینیت وکرییە ئێک ژدەلالەتێن زمانی بۆ بەرهەمئینانا رامانێ وشعریەتێ، کو ئەو رەنگێن بکارئینایین دڤێ پارچا شیعرێدا، ب دیتنا مە زێدەتر ئەو رەنگ هێمایێن نێگەتیڤ درامانا خوەدا هەلدگرن، چونکە ل دوماهیێ دبێژیت: (ڕووباری نیلتانم، شین، شین تر لە نیل) ئەڤەژی لایەنێ ئاراستەیا هەڤدژ دیار دکەتن کو رووبارێ نیل بەروڤاژی رەوتی دچیت، ئانکو ژباشۆری بەرەڤ باکۆری دچیت. هەروەسا رەنگێ شین کو دوو جاران داکوکی ل سەر کرییە، ئەو ژی دبیتە ئاماژەک بۆ هەستکرن ب ئارامی و تەناهیێ، هەروەسا

arshad.heto@gmail.com

هەستكرنا ب كووری و دووریێ ژی، چونكو رەنگێ شین نیشانا ئاسمانی و دەریاییێیە. ئانكو ئەم دشێین بێژین دڤێ پارچە هوزانێدا، دوو جەمسەر پێكڤە دهێنە گرێدان، یا ئێكێ چیرۆكێن پر فیداكاری وقوربانیدەر یێن دوو كەسایەتییان كو دەست ژهەمی خۆشی وجوانییا دونیایێ بەردای وژیانا ب تنێیاتیێ هەلبژارتی داكو فەرمانا خودایی بۆ مرۆڤان ل عەردی ب ئاشتی وبەختەوەری بجهبینیت. جەمسەرێ دووێ كەتوارێ هۆزانڤانی ب خوەیە، كو مللەتی وی ژی ل شوینا دەستەكێ ئێكگرتی بن یێن بوینە هزار وهەر ئێك ژی رەنگەكە و چ جاران ئەو رەنگ ژی هەڤ ناگرن، لەو هۆزانڤان كاروانێ خەباتا مللەتێ كورد ب گرنگی دزانیت وخوە ب نوینەراتییا مللەتی دهژمێریت، كو هەمی تشتەك ژ ئەڤرازی بۆ نشیڤی دچیت، ب تنێ خوینا خورت یا خورتان نەبیت كو ئەو سەر ئەڤراز دچیت. ئەڤ چەندە ژی ب رووباری نیل وەسفكرییە:

تەنهام
هەست دەكەم گشتان لە گەلمدان
لە گەڵتانم
هەست دەكەم وەكو یەزدان
بیر لە مەسیح وبودا دەكەمەوە
هەزار پەنجەم هەیە،
پەنجەیەكی ڕەش
پەنجەیەكی زەرد،
پەنجەیەكی سوور،
پەنجەیەكی ئاڵ، پەنجەكانی ترم پەلكەزێرینەن
هێمن ... مەنگ ... لەسەرخۆ
ڕووباری نیلتانم، شین، شین تر لە نیل (دیوانا ئەحمەدی مەلا، ل٧٨)

٦.١.٣. ئەهریمەن وچیرۆكا هەبوونێ:

هۆزانڤان دهۆزانا (پێشەكی)دا، بەحس ل كەللەسەری مرۆڤەكی دكەتن كو دوو تایێن گیایێ وەردی د دەرزەكێدا شوین بووینە، ئەڤ چەندە وێ رامانێ دگەهینیت، كو چیرۆكا هەبونا مرۆڤی ب دوو ئاراستەیان دەستپێكرییە، یا ئێكێ: خۆشی وهێمنی وچاكی، یا دووێ: بەرۆڤاژییا ئێكێیە، خەم وگوناه وبێزاری وخرابكارییە. لێ چونكە هۆزانڤانی رەنگێ پەمەیی (وردی) بكارئینایە، كو هێمایە بۆ ژیانێ كو خوشەویستی وجوانیێ ب هەمی مرۆڤایەتیێ ب دەتن، لەو هۆزانڤان هەردەم دگەل چ رەنگێن نەخۆشیێ وهەر تشتەكێ بۆ مرۆڤایەتیێ ببیتە ئاستەنگ نینە. لێ هاتنا ئەهریمەنی (كو هێزا تاری و خرابكارییێیە د زەردەشتیێ دا) و دانانا وی ل سەر كورسیكەكا برۆنزی هێمایە بۆ دەستهەلاداریەكا پویلایی، چونكە (برۆنز) ب خوە كەڤنترین كانزایە شارستانیەتێن دێرین بەری (٣٥٠٠ سالا پ. ز) بكار ئینایە. ئەڤ كودەتایا هۆزانڤانی ب رێكا لادانا ب سەر هۆزانێدا ژگەوهەرێ پیرۆز دروستكری، ب تنێ ئارمانجا وی ئەوە دووبارە دیتنێن جیاواز بۆ گەردوونی ب رەوشەنبیریەك نوی بەلاڤ بكەت. هەروەسا مەبەست ژ (بادەیەكی ئاڵ) كو هۆزانڤانی ب دیتنا مە بۆ دوو ئارمانجا بكارئینایە، یا ئێكێ: وەكو مەبەستەكا شیعری، چونكە شیعر نە ب تنێ بۆ ستایش وكرێتكرنێ یە، بەلكو مەبەستێن وێ هاتینە گوهارتن. یا دووێ: وەكو راستییەكا گەردوونی گەلەك

arshad.heto@gmail.com

ئايينان مللەتێن خوە ب مەیێ ئاسودە کرینە، هەروەکو خودێ پەیمان دایە موسلمانان کو دێ رووبارێن مەیێ ل بەهەشتێ دەتێ.

هەروەسا هۆزانڤان دبەردەوامییا خوەدا بۆ دووالیزمیا ژیانێ وکاریگەر بوون ب ئایینێ زەرادەشتی، رەگەزێ ئاڤێ وەکو هێمایەکێ پیرۆز دهەمی ئایینادا بکارئینایە. باران، هێمایە بۆ مرنێ ودهەمان دەمدا بۆ ڤەژینا ژیانێ ژی. دەما باران دبیتە چەرچەڤەک بۆ شیری، ئانکو هەمی ئایین هەمبێزکرنا خوە د بارانێدا دبینن، لەو ل ڤێرە باران رەگەزەکێ چاکییە، ودەلالەتە ب هەبوونێ وبەردەوامیا ژیانێڤە و وێنەکێ پڕ ب هێزە ل هەمبەر هەر هێزەکا مەترسیدار. دیسان هۆزانڤان چ جیاوازیێ نائێخیتە دناڤبەرا چ ئایینادا، هندی کو پەیاما هەمیان خوشەویستی بیت بۆ مرۆڤایەتیێ. (گومبەد) هێمایە بۆ ئایینێ ئیسلامێ، (خاچ) هێمایە بۆ ئایینێ مەسیحیەتێ، (دوو بازنە) بۆ ئایینێ هندوکییان، (پزیسکی خۆر) گەشاتییا رۆژێ هێمایە بۆ ئێزدیاتیێ وئایینێن کەڤن، کو پەیاما ڤان هەموو ئایینان وەحدانیەتا خودێیە و د ڤێ مژارێدا هەموو ئایین قەرداریێن دەستێ پیرۆزێ زەرادەشتینە. چونکە ئێکەم ئایین بوویە باوەری ب وەحدانیەتا خودێ ئینای.

کەڵەسەری مرۆڤێک،
دوو چڵ گیای پەمەیی لە درزێکەوە هاتبووە دەرێ،
ئەهریمەن لەسەر ئەسکەمیلێکی برۆنزی
بادەیەکی ئاڵی بۆ درێژ دەکرد.
باران: چەرچەفێکی شیریی بوو، شرین بوو.
ئەوەندەم خۆشویستن،
گومبەزی پەرستگام بینی،
خاچی،
دوو بازنە،
پزیسکی خۆر،
دەستی موبارەکی زەردەشت. **(دیوانا ئەحمەدی مەلا، ل87- 88)**

۷.۱.۳. هاجەر:

هۆزانڤان دهۆزانا (ئەوە کییە بەجێم دەهێلێ، ئەوە کییە بەجێی دەهێلم) هەر ژناڤونیشانێن هۆزانێ دیارە، کو هۆزانڤانێ هاڤیبۆنەک دڤێت، ئەو جهێ لێ دژیت، هیڤی وئومێد وخەونێن وی ناکەتە راستی، چیرۆکەکا ئایینی ئینایە و ب کەتوارێ نالەبارێ مللەتێ کوردڤە گرێدایە، داکو وێنەکێ راستەڤینە ژمەرگەساتێن وەلاتێ خوە ئاشکەرا بکەت. هۆزانڤانی چیرۆکا (هاجەر)ێ، وەکو هێمایەک بۆ دوو تشتا بکارئینایە، یا ئێکێ: سەبر وتەحەمول ورازیبوونێ ب هەر تشتەکێ کاودان ل سەر ژیانا مرۆڤی ب سەپینیت. یا دووێ: ل پشتی هەر نەخۆشیەکێ دێ هەر خۆشیەک پەیدا بیت، ئانکو مرۆڤ نەبیتە ئێخسیرێ هەر کاودانەکێ نەخۆش.

بۆ کوێ دەڕۆینەوە؟
روخساری هاجر هەندێ رەنگە، لکایە ڤەد میحرابی مزگەوتەوە.
هاجەر بوو لە دوور ڕا قومەئاوی بو دەهینایەن، هەر ئەو بوو
زێیەکانی پێکرا گرێ دەدا و وەک ڤردێلە لە بالای مێژوو.
ئێستا هاجەر فانوزێکی ئەبەدییە. **(دیوانا ئەحمەدی مەلا، ل۱٤۰-۱٤۱)**

arshad.heto@gmail.com

(هاجەر) ئەو خانما دخزمەتا (سارە) يدا هەڤژينا پێغەمبەرێ خودێ (ئيبراهيم)، كو ژبەر حەژێكرنا (ئيبراهيم)ى بۆ زارۆكان، (هاجەر) ماركر، وخودێ زاروكەك ب ناڤێ (ئيسماعيلى) دايێ، لێ ژبەر غيرەتا (سارا)يێ، ب فەرمانا (سارايێ)، (ئيبراهيم)ى (هاجەر وكورێ وێ) يێ ساڤا برنە جهەكێ كو چ نيشانێن ژيانێ لێ نەبن (وادى غير ذى زرع) ل مەكەهێ. ئەڤ چيرۆكە رەنگڤەدانە بۆ كوچبەرييا مللەتێ مە، بەرەڤ چارەنڤيسەكێ نەديار.

٨.١.٣. زەرادەشت:

هۆزانڤان د هۆزانا (هەنگاو بەرەو مەرگ هەنگاو بەرەو جوولە) ژێدەرێ گەشايەتييا ژيانێ ب پەيدابوونا دوو كەسايەتى يێن هەرە مەزن دبەتن، يا ئێكێ: كەسايەتييا زەرادەشتى يە، كو ب بوونا وى، ئاراستەيا ژيانێ وهزرێن مرۆڤايەتى هاتن گهورين، دەمێ كو سحربەندا پێچولكا زەرادەشتى هاڤێتييە دكولكێ ئاژەلێن كيڤى ڤە، ب مەرەما ژناڤبرنا وى. هەروەسا كەسايەتييا مەسيحى، هەمان تشتە، دەما كو بوونا وى دناڤا كولكەكێ ئاژەلێن كيڤى دا هاتييە پاراستن. ئەڤ وێنێ هێمايى ئاماژەيە بۆ نەمريێ، كو هەرچەند رژێمێن دكتاتورى ورەگەزپەرستى، پيلانا ل دژى مللەتێ كورد بگێرن، ب سەرناكەڤن، مادەم ئيرادە وباوەرى يا ب دۆزێ ژهەر تشتەكى مەزنتر بيت، هينگى پەيام دێ هەر گەهيت:

شوێن پيى ئاژەڵێ... ئاژەڵێكى كێوى
بوو بە سەرچاوەى درەوشانەوە. (ديوانا ئەحمەدى مەلا،ل١٨٠)

٢.٣. عارف حيتۆ (********):

ئەڤ هۆزانڤانە هەر ل دەستپێكا نڤيسينا هۆزانێ، رەوشەنبيرييا خوە دسێگوشەكا مێژوويى و ئەفسانەيى و ئايينى دا بەرقەرار كرييە، كو دهەمى بەرهەمێن خوەدا پشتبەستنێ ب هێمايێن ئايينى و ئەفسانەيى و مێژوويى دكەتن. هۆزانڤان وان هێمايێن بكار دئينيت ودكەتە دچوارچوڤێ ديتنەكا نويدا كو دگەل كەتوارێ تێدا دژيت بگونجيت. ئەڤ چەندە ژى هەر ژديوانا وى يا ئێكێ (دل و دەريا و چادر- ١٩٩٣) و هەمى ديوانێن هۆزانڤانى ب ئاشكەرايى ديار دبيت. لێ چونكە هەردەم ديتنا هۆزانڤانان بۆ هەر بابەتەكى جودايە، لەو ئەو بۆ بكارئينانا كەسايەتيێن ئايينى وجهێن ئايينى و دووبارە بەرجەستەكرنا وان دهۆزانێن خوەدا ب مەرەما تێگەهشتنا نهۆيە، هەروەسا هەڤركيێن وێ ب رێكا وان كەسايەتى و جهـ و چيرۆكێن كەڤنار داكو ب رێكا وان بگەهيتە ئاريشە و قەيرانێن مللەتى و رێكا چارەسەرێى بۆ ببينيت.

١.٢.٣. خاچدان:

ل دەمێ پەيدابوونا هەر مەترسييەكێ ل سەر مللەتى، يەكەم كەس هۆزانڤانن ب پەيامێن خوە دەربرينى ژ وێ مەترسيێ دكەن، هۆزانڤان دهۆزانا (مونامۆ: گوزێ ئەڤيندارەكا ماندييە) دەما كو شەرێ براكوژيێ ل باشورێ كوردستانێ چێبووى، كو دئەنجامدا كوردستان وەكو لەشەك دبيتە دوو كەر، كەسك، هێمايە بۆ يەكەتيێ و زەر، هێمايە بۆ پارتى، كو هەردوو ل دەڤ هۆزانڤانى ب بهانە. (چاڤ و پرچ) كوپيتكا جوانيا بشكورينێ يە (كوردستان). لێ ئەڤ جوانييە دبەرژەنگێن راستييێدا هينگى كرێت و شەرمزار دبيت، دەما درەوشەكا شيزوكيدا هوشيار دبيت و پاشى دهێتە ل خاچدان. كو هەمى دەما راستى دهێتە ل خاچدان. هەر وەكى دبێژيت:

arshad.heto@gmail.com

بشكورينا من: ئەوا چاڤ كەسک
ئەوا پرچ زەر
ئەوا دوو كەر
ئەوا هێلايمە دبازنێ ژڤانيدا
ب ميناكەكێ شيزوكيڤە هشيار بوويى
دبەرەژەنگێن راستيێدا رسوا دبيت و
دهێتە ل خاچدان. (مەرهەبا، ل١٠)

ل ڤيرە هۆزانڤان هەلۆيستەكێ نەرازيبوونێ ل هەمبەر كوردستانا دووكەر دەردبڕيت و پەيامەكێ ئاراستەى خواندەڤان و لايەنێن هەڤرک دكەت كو نەدووره ژ ئەنجامێ دووكەرت بوونا ميناكێ وەلاتى، وەلات بهێتە ل خاچدان (بمريت) و هينگى هەردوو لايەن دێ زەرەرمەند بن. بكارئينانا تيرمێ شيزۆكى كو ئاماژەيە بۆ كەسايەتى يا شيزۆكى (دوو كەرتبوونا مەژى) كو هەر لايەنەک خوە ب راست و رەوا دزانيت و هەر ئێک ب گۆتن تشتەكێ دبێژن و ب كريار تشتەكێ دى ئەنجامددەن. هەرچەندە ئەڤە نێزيكى دوورووياتييە. لێ چونكو لايەنگرێن چاڤ و پرچێ (هەردوو لايەن) بەرەڤانيێ ژ دۆزا خوە دكەن و ب باوەرى خوە بۆ ددەنە كوشتن، لەوا تيرمێ شيزۆكيێ بكار ئينايە، چونكو دووروياتى ب كەتواريڤە گرێدايە و ب زانيبوون دهێتە ئەنجامدان. لێ رەفتارا شيزۆكى د پاشخان و نەهۆشێ وانداية و ب شێوەيەكێ خۆنەويستى ئەنجامددەن. ئەڤە ژى رێزگرتنەكە بۆ لايەنگرێن هەردوو لايەنێن هەڤڕک، داكو ئۆمێدەک بمينيت كو رۆژەكێ دێ بەر ب ئارمانجا دوماهيێڤە هێنە ئاراستەكرن كو ئازادى و سەرخوەبوونا كوردستانێيە. ئەگەر دووروياتى ب كار ئينابا (كو نەدووره هندەک ژێ ئەو بيت)، هينگى خەلک دێ تۆشى سەتمين و بێباوەريێ بيت و نەدووره ژ هەموو پرۆسا رزگاريخوازيێ دوور بكەڤن و جارەكا دى بكەڤنە د كۆشا دوژمنيدا.

٢.٢.٣. نوح پێغەمبەر:

هۆزانڤان چيرۆكا (نوح) پێغەمبەر ب شێوەكێ ئيحابەخش دئينيتە زمان، كو ئەگەر (نوح) پێغەمبەر ژ هەر تشتەكێ زيندى دوو رەگەز كربنە دپاپۆرا خوەدا داكو ژ تۆفانێ بێنە پاراستن، لێ هۆزانڤان پەيڤان جووت ب جووت سوارى پاپۆرا خوە دكەتن، هەردووک بەرەڤ كنارەكێ ئارام دچن، لێ كنارێ (نوح)ى، چيايێ جودى بوو، كنارێ هۆزانڤانى گەهشتنا پەيكەرەكى بوو بێهنا خوها پالا ژێ بێت. ئانكو گازييا شورەشەک نوى ب خوهـ و خوينا مرۆڤێن دلسۆز و فيداكار كو ئەو ژى پالەنە. ب هزرا من ئينانا ناڤێ پالەيان، ئاماژەيەكە ژبۆ رەوشەنبيرى و پاشخانا هەلگرتى يا هۆزانڤانى كو د سەردەمێ بەرى سەرهەلدانێدا، ب تێگەهـ و چەمكێن ماركيسيزمێ هاتييە باركرن و هەردەم چاڤێن رەوشەنبيرێن وى سەردەمى ل پالە و جوتياران بوون كو بەرەكى ل گۆلا ئاڤێ بدەن و گوهورينەكا راديكالى ئەنجام بدەن. يان ب كێمى ببنە چريسكێن شورەشەكا نوو. لێ ژبەر هەبوونا دوودليێ و نە باوەرى ب خوەبوونێ، هۆزانڤان ب تنێ دمينيت و دبيتە هەلگرێ پەياما خوە يا مشتى حەز و هيڤى ب پاشەرۆژەک بەختەوەر. ئينانا پەيڤا پەيكەر بەهانەكرنەكا دەروونييە بۆ رەوشا دوودلى و بێباوەريێ، چونكو هەرچەندە پەيكەر جوان و هەژينە، لێ نەلڤن و چ پێنگاڤێن وێرەک بەرەڤ باشترلێكرنا رەوشێ ناهاڤێن. ئەڤە ژى

arshad.heto@gmail.com

سەتمینەکا دییە کو بەرێ هۆزانڤانی ددەتە ڤەدریێ و ب تنێبوونێ:

پەیڤ جووت ب جووت ل پاپۆرا ئەڤینێ سوارکرن و
بەر ب رێژگەها تەنا چووین!
ل بەر بارانێ ئەم ژ گونەهان تافیلبووین و
من ژپەیڤان پەیکەرەکێ مەزن چێکر
بێهنا خوها پالا لێکر
ژپەیکەری.. پەیکەر چێبوون
پەیڤێن بلا و نەء رێز ب رێز ل سەر رێ بوون
من خوە دیت ئەز یێ ب تنێمە! **(هەپارە یێن بارانێ، ل٨٦- ٨٧)**

٣.٢.٣. یوسف پێغەمبەر:

کەسایەتیێن ئایینی هەردەم ماددەکێ چرە ل دەڤ هۆزانڤانا، کو ب گەلەک رێک و شێوە یێن جودا جودا دهۆزانێن خودا بکار دئینن، داکو دەربرینێ ژ دیتنێن خوە یێن مرۆڤایەتیێ بکەن و دگەل رەهەندێن دۆزا مللەتێ خوە بگونجینن. بەرجەستەکرنا کەسایەتییا (یوسڤ) پێغەمبەر هەر وەکی قورئانا پیرۆز بەحسکری. ئاماژەیەکە ژبۆ خیانەتکرنا برایان ل برایێ خوە. هۆزانڤان دبێژیت:

"ئەز یوسڤم باب..." یوسڤم.. یوسڤ!
تایەکێ ئەز یێ پێچایم و
سەرئێشەکا پێنگاڤێن من دڤەرمینیت
گومانەکا نیڤ کەرخی
پالا خوە دایە سترانێ و
برایێن من هەمی دەما
ل سەر شانویێ مۆنو سەما
گورگان یا خوە دایە رەخی
هەمی پێکڤە، هێژ یێ ل ژڤانێ کەلەخی
دەنگێ خنۆی ژ دوور دهێتە من
ژپشت دەریا.. ژ بنێ بیرێ
دەنگەکێ پر خۆش و سەخی. **(نامەیێن بای، ل٨٠)**

ئەگەر ئەم ب هویری بەرێ خوە بدەینە ڤێ هۆزانێ، دێ بینین کو هۆزانڤانی کەسایەتییا (یوسڤ) پێغەمبەر وەکو ماسکەک بکارئینایە و ب کووری وێنە کرییە، کو هێمایەکە بۆ دەربرین ژ تاکێ کورد، ئانکو کەسایەتییا یوسڤ و کەسایەتییا هۆزانڤانی، ب نموونێ پەنابەریێ و هەژاریێ و بێزاریێ و نەڤیانێ دهێتە دیتن، کو ئەڤە ژی وێنەکێ راستەقینەیە ژ ئازارێن مللەتێ کورد، کو کەس حەژێ ناکەتن و هەردەم پێکولا ژناڤبرنا وان ژلایێ دەستهەلادارێن شوفینیزمی دهێتەکرن و برایێن وی ژی، برایێن دۆژمنن، ئەڤە ژی ئاماژەکرنە بۆ هندەک پارتێن سیاسی ل کوردستانێ، کو هەر تشتەکی ژپیخەمەت پاراستنا بەرژەوەندی یێن خوە دکەن و ب تنێ هەڤبەندییان دگەل دوژمنی دکەن (ل سەر شانۆ یێ مونۆ سەما)، هەر وەکی چەوا باژێرەکێ کوردی ب ئەرزانی فرۆتی. هەروەسا هۆزانڤانی دئەڤی دەقیدا وێنێ بابێ یوسف (یەعقوب) ب نە راستەوخۆ ئینایە دەما دبێژیت (ئەز یوسڤم باب..)، کو دیسان دبیتە هێمایەک بۆ وەلاتی کو کورێن وی (رژێمێن دەستهەلادارێن موسلمان و حزبێن هەڤڕک و ئەوێن داردەستێ دوژمنی) ب تنێ ب گۆتن

arshad.heto@gmail.com

پشتەڤانی یا وی دكەن و دهەر كارەساتەكێ دا پشتا خوە ددەنێ، هەتا گەهشتییە وی رادەی كو ب ساخی پاڤێژنە د بنێ بیرەكێدا. لێ هۆزانڤان پشتبەستنێ ب (خنۆی) دكەتن، كو هێمایە بۆ دەولەتا ئسرائیلێ داكو د هەوارا مللەتێ كورد بهێت و ژ هەر مەترسییەكێ رزگار بكەت. هەژی گۆتنە كو دەولەتا ئیسرائیلێ ژ دەولەتێن ئێكێ بوو كو دان ب ریفراندۆما كوردستانێ كری ژبۆ سەربەخۆییێ.

٤.٢.٣. لوط پێغەمبەر:

هەروەسا هۆزانڤان دهۆزانا (ئەو سەقەما دێ بیت باران)دا بەحس ل نموونەكا موحەرەم و دویر ژسنجێن رەوشتی دكەتن، ئەو ژی چیرۆكا (لوط)یە، كو پشتی خودێ فریشتەیێن خوە هنارتینە دەڤ كو ژ باژێرێ (سەدۆم) دەركەڤیت، ژبەر كرێتی و بێ رەوشتی یێن وان و خودێ دێ وان ب كبریت و ئاگری بەرباران كەتن (امطر الله على سدوم و عمورە كبريتا و نارا من عند الرب من السماء)(تەورات، سفر التكوین، ئیصحاح ١٩:٢٤). لێ هەڤژینا (لوط)ی دگەل نەچوو، ئەو بۆ ستوینەكا خوێ، لێ ب تنێ هەردوو كچێن وی دگەل چوون، تاكو گەهشتینە چیایێ صوغەر (*********)، پاشی بەرەڤ چیای چوون و ل شكەفتەكێ ئاكنجی بوون. لێ پشتی چەندین سالْ بۆرین، كەسەک ل وی جهێ ڤەدەر نەدیت، داكو رڤشتێ وان نەمریت و بەردەوامی پێ بێتە دان، هەردوو كچێن وی رێككەفتن كو مەیێ ب دەنە بابێ خوە، داكو پشتی سەرخۆشبوونێ دگەل كچا مەزن جووت ببیت، و ل شەڤا دووێ دگەل كچا بچویكتر، ئانكو هەردوو كچێن (لوط)ی زنا ب بابێ خو دایە كرن، و ب ڤێ چەندێ رڤشتێ گونەهكاریێ پەیدا بوو، كو ناڤەرۆكا وێ هۆزانڤانی ژ تەوراتێ وەرگرتییە:

پشتی ترسا قربوونێ دادایە سەر بیاڤێ دیتنا هەردوو دوتمێران.. یا مەزن گۆت:
"وەرە دا مەیێ بدەینە بابێ خوە"
ئوو دەمێ هەردوو كچێن لۆتی، نیازا خوە یا نەپەن بەلیكری و خەونەكا نەفیكری..
ب پەنجەركا ڤەكریڤە شۆركری، هەموو دەزگەهێن راگەهاندنێ
و لابۆرێن خوین مەهاندنێ و پلانێن موكوم ژبۆ خوە رەڤاندنێ..
ب لیلاڤێن بەرسیڤاندانڤە بوونە نۆژ، هاتن سەمایێ گۆل و بشكۆژ...
(رووبارەكێ دپاخلا مندا.. هشک نابیت، ل٥)

یەک ژ ساخلەتێن هۆزانا نویخواز ئەوە كو هەر شعرەک چەندین رامانان (دبیت هندەک رامان هەڤدژ بن ژی) بخۆڤە بگریت و ژ ڤەرێژا هەر پەیڤەكێ كۆمەكا رامان و دیتنێن جوداجودا هەبن كو ئەڤەژی ل سەر وەرگری دمینیت. ئەڤ نموونا هۆزانڤانی ئیناى، ئاماژەیەكە ژبۆ دۆماندنا ژیان و بەرخودانێ خوە ئەگەر ب گونەهەكا نەرەوا بیت ژی، ئانكو ژ هەلویستێ خوەیێ مشت ئەڤینداری بۆ وەلاتی تێگەهێ میكاڤیلییەتێ بكار دئینیت (الغاية تبرر الوسيلة). ئانكو ژلایەكیڤە تەسلیمبوونە ب دەستەلاتا هەیی و خوە داردەستكرنە ژپێخەمەت دۆماندنا رەوشا هەیی. ژ لایەكێ دیڤە ژی ئاماژەیە بۆ سەردەمێ بێ سنجیێ و دووركەفتنا ژ عورف و عەدەتێن جڤاكی. وەسا دیارە كو ئەو چەرخێ هۆزانڤان تێدا دژیت، نە گەلەک دوورە ژ ڤی میناكێ وەرگرتی ژ تەوراتێ. ژ لایەنەكێ سێیڤە ژی، ئاماژەیە بۆ خەلكێ سەردەمی كو هەموو كەس ب بەرژەوەندێن خوە یێن تاكە كەسیڤە د مژوولن و هەر كارەكی دكەن (یێن رەوا و نە رەوا) ژبۆ گەهشتنا ئارمانجێن خوە یێن كەسۆكی. هەردوو كچێن لۆتی زنایێ دگەل بابێ خوە دكەن ژبۆ تێركرنا شەهوەتا

arshad.heto@gmail.com

خوه (یان ژی ژبۆ دۆماندنا رڤێشتێن خوه). ئوو ئەڤ سەردەمێ هۆزانڤان تێدا ژیای، یێ بۆیاغکرییە ب روویێ کچێن لۆتی کو چەرخەکە مشتی خوین رشتن، گەندەلی، سیاسەتکرنا ئایینی، دزینا وەلاتی ب ناڤێ کورد پەروەریێ و... ئەڤە هەمی ئەو شارستانیەتە یاکو ژ ئەنجامێ (الغایة تبرر الوسیلة) چێبوویی.

٥.٢.٣. مەهمەد رەشا:

د رەوشەکا نالەبارا جڤاکیدا، هۆزانڤان ژهەر تشتەکی بێزارە، زەڤی یێن بەرهەمدار تێهنی یێن ئاڤێنە کو گەش ببن و بەرهەمی بدەن. ئۆمێد یێن نیڤ هشک و ل بەر مرنێنە، ئەو زارۆکێن ل هیڤیا پاشەرۆژەکا گەش (کو ئاماژەیە بۆ خەلکێ وەلاتی- کورێن دەستەڵاتێ) ئەزماندرێژ و د تنگژینە. ئانکو گۆتن ژ کریاران پترن و ئەڤ وەڵاتێ مە خوین و جان ژێرا ددان، یێ بوویە وەڵاتێ پەیڤستانێ و گۆتنێن بێ کریار. (نە ئاڤا زەمزەما سارە و نە بارانە)، ئانکو نە مە چ ژێدەرێن پیرۆزێن وەکو ئاڤا زەمزەم هەنە و نە باران دباریت کو زەڤیکێن وەلاتی شین بکەت و ژیانێ خۆشتر لێ بکەت. زەمزەم (**********)بیرەکا ئاڤێیە ل مەکەهێ و هەروەسا د ئایینێ ئێزدیاتییێدا ژی کانیکەکا پیرۆزە ل پەرسگەها لالش. ئەڤ کەڤالێ شێوەکاریێ هۆزانڤانی ب پەیڤان نەخشاندی، دەربڕینێ ژ رەوشا هەیی یا جڤاکی دکەت، کو نە مە چ ژێدەرێن ژیانێ هەنە و نە مە چ پیرۆزی یێن دانایی هەنە کو هەموو خەلکی بگەهینتە ئێک. تنێ مە پێدڤی یا ب رزگارکەرەکی هەی:

روبار هشکن و زەڤیێن مە تێهنینە
نە ئاڤا زەمزەما سارە و نە بارانە
گەوری یا ئومێدان پێ تەر بیت
زارۆکێن مە ڤلڤلن، ئەزمان درێژن.. دتنگژینە
ئوو.. دەنگێ عەوران گوهێن چیا کرنە رادار
مەهمەدرەشا: تو کیڤە دچی.. وێڤە هەرە
ئەز دزانم گەر تو هاتی، باران دێ هێت. (سەما، ل٩٥)

لێ وەکو هەموو چیرۆک و چیڤانۆکێن فولکلۆری، دەمێ خەلک دکەڤیتە د تەنگاڤیياندا، ل هیڤیێنە رزگارکەرەک بهێت و رەوشا وان باشتر لێ بکەت. هەڵبەت ب ڤی تێگەهێ غەیبی و دلینیێ، خەلک دێ مینتە ل هیڤیا قەهرەمانەکێ رزگارکەر کو دادپەروەری و خۆشگۆزەرانیێ بۆ دابین بکەت. کا چەوا موسلمانێن شیعە ل هیڤیا محەمەد مەهدینە کو دەرکەڤیت و رەوشا ئیسلامێ باشتر لێ بکەت، هۆزانڤان ژی گازی کەسەکی دکەت کو بهێت و مللەتی ژ ڤێ رەوشێ رزگار بکەت. ل شوینا کو ناڤەکێ بەرنیاسێ جڤاکی بینیت، پەنا بربیە بەر ئایینێ ئێزدیاتیێ و مەهمەد رەشا (کو خوداوەند و پارێزەرێ بارانێیە) کو بهێت و رەوشێ بەر ب باشییێڤە بگوهوریت. ب ڤێ چەندێ ژی، هۆزانڤانی هەمی خەون و هیڤی و خواستێن خوە یێن تەسلیمی وی قەهرەمانی کرین (ب هزرا من، دبیت ئەو قەهرەمانە ل دەڤ هۆزانڤانی مەسعوود بارزانی بیت)، چونکو د سەردەمێ نڤیسینا هۆزانێدا (٢٠٠١- ٢٠٠٢)، شەڕێ گەرمێ براکوژیێ سار ببوو و هەموو لایەنێن هەڤرک دەست ب سازان و هەماهەنگی و پێکهاتنێ کر بوون. ئەڤجا گازی دکەتە وی قەهرەمانێ قورتالکەر کو هەر سەمتەکا بچیتێ و هەر هەماهەنگییەکا بکەت،

arshad.heto@gmail.com

دێ باران پێ باریت و زەڤی پێن وەڵاتی دێ پێ شین بن، ئانکو دێ د بەرژەوەندی یا وەڵاتیدا بیت و دێ هەر سەربەخۆیی و دادپەروەری ب سەرکەڤیت. ژ لایەکێ دیڤە ژی زارۆک هێمایێ بێگونەهیێ و پاشەرۆژێ یە. هەبوونا زارۆکێن ڤلڤل و تنگژی ژ رەوشا هەیی نیشانا ئۆمێدێیە کو پاشەرۆژەکا گەش ب رێڤەیە. ئانکو دەولەتبوون هەر دێ ژدایک بیت.

٣.٢.٦. بەهەشت:

بەهەشت ئەو جهێ کو هەمی مرۆڤێن زیندی حەز دکەن خودێ ل ئاخرەتێ پێ ببەخشیت. ئەگەر ئادەم ژئەنجامێ گونەها ئێکێ ژبەهەشتێ هاتبیتە دەرئێخستن، لێ هۆزانڤان درەوشەکێدایە، دبیت حەسیدی پێ بهێتە برن، کو ل دەڤ وی حورییەکە، نەک چڵ؟ لێ ب حەزا خوە بریارا دەرکەفتنێ ژ بەهەشتێ ددەتن. ئەرێ ئێک ژبەهەشتێ یان ئاگری دەرکەفتییە؟ پشتی کو چوویە تێڤە؟ هەتاکو ئەڤرۆ من نەبهیستییە کو کەسەک ژێ زڤری، هۆزانڤان د ڤێ هۆزانێدا ژێ دەردکەڤیت. لێ دیارە خەریبیا وەلاتێ هرمیکا، کوردستان، ژ هەر ڤیانەکێ و خۆشییەکێ ل دەڤ هۆزانڤانی پتر بوویە، لەو دەرکەفتنا هۆزانڤانی بۆ بەهەشتەکا حەقیقی یە، ئەو ژی بەهەشتا هەمبێزا وەلاتی یە. هەروەسا ئەڤ میناکە راڤەیەکا دی یا بارکری ب مەرەمەکا سێکسی دهێتە دیتن، پشتی حورییەکا سپی ل دەڤ روونشتی، بڕیار دا کو ژ بەهەشتا عورف و عەدەت و تەسلیمبوون و ترسێ دەرکەڤیت و مینا ئادەمی ژ دارەکا مەحەرەم خێڤە کەت (هرمیک ل شوینا سێڤێ کرییە ئاماژە ژبۆ مەمکێن ژنان). هەر وەکی دبێژیت:

بشکورینا تە یا موغری، مینا هەوێ
من دلەرزینیت وەک بچویکا
دوهی نیڤرۆ..
حورییەکا سپی ل دەف من روونشت
ئەز دێ ژبەهەشتێ دەرکەڤم!..
دلێ من چوو هرمیکا. (پاییزا چیای، ل٥٤)

٣.٢.٧. مزگەفت:

مزگەفت نە ب تنێ بۆ عیبادەتی یە، داکو مرۆڤێن دیندار ژ یێن دیتر جودا بکەت، بەلکو دهەمی شارستانییەتێن رۆژهەلاتیدا، پەرسگەهـ و جهێن پیرۆز ژبۆ عیبادەتی و کۆمبوونێن ژیارێ و دەستەڵاتدارییێ ژی بکار ئینایینە. ئەڤ جۆرە جهە ژبۆ عیبادەتێ و دابینکرنا پەیوەندییەکا رۆژانە دگەل خوداوەندا هەبووینە و ب پیرۆزی سەرەدەری دگەل دهێتە کرن. لێ دەمێ مزگەفت دبیتە جهێ هەڤڕکییان و تەکفیرکرنێ و هاندانا خەلکی ژبۆ کوشتن و وێرانکرنێ، هینگی پیرۆزی یا وێ دکەڤیتە بەر گومانێ. ل ڤێرە هۆزانڤان پشتبەستنێ ب ئایەتەکا قورئانا پیرۆز دکەتن، دەمێ دبێژیت: "والذين اتخذوا مسجدا ضرارا و كفرا و تفريقا بين المؤمنين و ارصادا لمن حارب الله و رسوله من قبل و ليحلفن ان اردنا الا الحسنى و الله يشهد انهم لكاذبون" قورئانا پیرۆز، سورەتا (التوبة)، ئایەتا: ١٠٧.. ئانکو ب دیتنا هۆزانڤانی نابیت مزگەفت ژبۆ گەرمکرنا شەرێن براکوژیێ بهێنە بکار ئینان، لێ فەرە هەردەم جهێ پێکهاتنی و لێبۆرینێ بیت. هەروەکو دڤێ پارچە شعرێدا دبێژیت:

arshad.heto@gmail.com

هەموو دەرگەهـ ل من دگرتینە
مزگەفت من دیت
ریخا پەزا و كەنیا دزا و پەیڤین نزا و
تەڤ موشەكێن ئار. بی. جینە. (ئاوازێن سەمفۆنییەكا...، ل٧٩)

٨.٢.٣. حەج یان هەر پێنج ستوینێن موسلمانەتیێ

د هۆزانا پێشمەرگەدا، هۆزانڤانی هەر پێنج ستووینێن ئیسلامیێ كرینە هێما بۆ هندێ كو ئەركێ پێشمەرگەی پێ وەسفكەت. ئانكو یێ هەولدای بێژتە خواندەڤانی كو ئەركێ پێشمەرگەی وەكو ئەركێ ئۆلدارەكێ خودێ پەرێسە. ئۆلدار ڤان هەر پێنج ئاییردەیان دكەت داكو ژ خودێ نێزیک بیت و بچیتە بەهەشتێ وەكو پاداشتەک بۆ تاعەتا وی یا دروست و راستگۆ. پێشمەرگە ژی هەمان ئاییردەیان ژبۆ رزگاركرنا وەلاتی دكەت. ئەگەر پاداشتا تاعەتا خودێ بابەتەكێ كەسۆكی بیت كو ل داویێ دێ د بەهەشتێدا نەمر بیت، پاداشتا پێشمەرگەی و ئەركێ پێشمەرگاتیێ پاراستنا بەرژەوەندا كۆمێیە و دێ دناڤ دلێ مللەتیدا نەمر بیت. ئەڤ خواستە و لێكچواندنێن هۆزانڤان ب مشەیی بكاردئینیت، ئاماژەیە ژبۆ پیرۆزی یێن ئایینی كو عەشقا وەلاتی ب قەدەر عەشقا خودێ یا پیرۆز و گرنگە. ئوو ئەداكرنا ئەركێ پێشمەرگاتیێ ب پیرۆزی یا ئاییردە یێن ئایینی د چاڤێن خەلكیدا یا گرنگ و دلخوازە. ئەڤجا ئەم دكارین بێژین كو ئەگەر (حەج) قیبلەیا موسلمانان بیت، كوردستان، قیبلەیا هۆزانڤانی یە و شەهیدێن ئاخا وەلاتی تێرا هندێ هەنە كو هەر جارەكا تەوافێ ل دۆر گورستانا وان بكەت، ب مەزنترین حەج بهێتە هژمارتن. و (نڤێژ) كو ب دووەمین ستوینا موسلمانەتیێ دهێتە هژمارتن و گرنگترین ستوینا باوەریێ یە، هۆزانڤان ل شوینا نڤێژێ سەرخوبوونێ دكەتە ئەركێ سەرەكی بۆ تاكێ كورد، كو رۆژێ پێنچ جارا تێكوشین بۆ سەرخوبوونا وەلاتی ژ مێشک و دلێ تە نە هێتە دەر، دیسان هۆزانڤانی ب شێوەكێ نە راستەوخۆ مفا ژ ئایەتەكا قورئانا پیرۆز وەرگرتییە "لیس البر أن تولوا وجوهكم قبل المشرق والمغرب ولكن البر من آمن بالله واليوم الآخر والملائكة والكتاب والنبيين وآتى المال على حبه ذوي القربى واليتامى والمساكين وابن السبيل والسائلين وفي الرقاب وأقام الصلاة وآتى الزكاة والموفون بعهدهم إذا عاهدوا والصابرين في البأساء والضراء وحين البأس أولئك الذين صدقوا وأولئك هم المتقون" (قورئانا پیرۆز،سورەتا (البقرة)، ئایەتا ١٧٧).هەروەسا (رۆژی) كو چوارەم ستوینا موسلمانەتیێ یە، هەر وەكی د قورئانا پیرۆزدا هاتی "يا أيها الذين آمنوا كتب عليكم الصيام كما كتب على الذين من قبلكم لعلكم تتقون"(قورئانا پیرۆز، سورەتا (البقرة)، ئایەتا ١٨٣). ئانكو رۆژی ل سەر وە یێن هاتینە فەرزكرن هەروەكو ل سەر ئەوێن بەری وە هاتینە فەرزكرن. ئەگەر هەیڤەک ب تنێ بۆ رۆژی گرتنێ بیت؟ لێ ملەتێ كورد ددرێژاهییا سالێ دا، یێ ب رۆژییە، كو ئیشارەتەكە ژبۆ هەژاری یا ملەتێ كورد و بەردەوامیبوونا وی ل سەر دۆزا رەوا یا ئازادیخوازیێ. چ جارەكێ زۆردار نەبووینە، بەلكو هەردەم زۆرداری لێ هاتییەكرن. دیسان (زكاة) كو سێیەم ستوینە، گرنگی یا وێ ئەوە كو موسلمانێن زەنگین، هندەک ژمالێ خوە پێشكێشی هەژاران بكەن، ئانكو هەژاران مافێ د مال و سامانێ دەولەمەندان هەی. لێ زكاتا هۆزانڤانی تەڤ حەزێن ددلێ ویدا كوركبوویی و نە هاتینە بجهئینان، ئانكو

arshad.heto@gmail.com

هند حەزێن ل دەف هەین تێرا هندێ دكەن كو بكەتە زەكات ژبۆ وان كەسێن هەژار ژ لایێ حەزانڤە. ئوو مادەم بابەت هاتە سەر حەزێن پێشمەرگەی، بێگومانە كو دێ حەزا سەرخۆبوونێ بیت. پاشی دهێتە سەر ستووینەكا دی یا موسلمانەتیێ كو شەهادەیا دانپێدانێ ب هەبوونا خودێ و پێغەمبەرییە. لێ شەهادەتا پێشمەرگەی ب تنێ حەژێكرنا ئاخا وەلاتی و باوەرییەكا موكوم ب دۆزا رەوا یا كوردستانێیە. ئەڤ وەسفكرنا دبیت تا راددەیەكی دسەردا چوونا ئایینی بیت، لێ ب دیتنا من مەرەما هۆزانڤانی نە دسەرداچوونا ئایینییە، بەلكو مەزنكرن و پیرۆزكرنا ئەركێ پێشمەرگەیە ب قەدەر مەزناهی و پیرۆزی یا ڤێ ستوینا گرنگا باوەردارییێ. دڤێت بێژتە خواندەڤانی كو پێشمەرگە مەزنترین قوربانیدەرە بۆ ئازادی و سەربەخۆیی یا وەڵاتی. ئەڤە ژی رامانا وێ ئەوە كو هەر كەسەكێ خوە ب كورد بزانیت و ئەڤینا فیداكارییێ ژبۆ ئاخا وەلاتێ خوە نەبیت، ئەو هەتا هەتایێ دێ یێ شەرمزار بیت، كا چەوا كەسانێن دووری ئایین شەرمەزارێن خودێنە، هەروەسا كەسانێن نە وەڵاتپارێز ژی شەرمەزارێن مللەتینە. ئانكو موسلمانەتییا دروست ئەداكرنا ستوینێن باوەرییێنە و كوردپەروەری یا دروست ژی پێشمەرگایەتییە:

كوردستان قیبلەیا منە و سەرخوەبوونە نڤێژا من
ب درێژاهی یا هەمی سالێ یێ ب رۆژیمە
نە مالێ هەژاران دخۆم و نە خوینا مەژیێ زارۆكان
نە ژی خوها پالا ڤەدخوم
حەجا من تەوافە ل دۆر گورستانا شەهیدان
تەڤ حەزێن من، ئەوێن كوركبوویی..
زەكاتە ژبۆ خەونا كوردان
شەهدەیا من..
چ تشت نینە ژبلی ئاخێ و دۆزێ و وەلات
گیانێ خوە بۆ بكەم خەلات
ئەڤە ئەزم پێشمەرگەمە
دێ هەر مینم، پێشمەرگە بم.. هندی هەمە. (هەناسە یێن ئاخێ، ل٢٣- ٢٤)

٤. ئەنجام

ـ كەسایەتیێن ئایینی خو ب خو بیاڤەكێ بەرفرەوب پیتە، كو ببنە هێما، چونكە ئەڤ بەرجەستەكرنە كورتكرنا سەربورەكا گشتی ورەنگڤەدانا كەتوارەكێ جڤاكی دەروونی یێ سەردەمەكی بوویە. لێ دهەمی جاراندا دكەسایەتیێن واندا دیمەنەكێ هێمایی یێ مشتی ئازار بەرچاڤ دبیت. هۆزانڤان دەما پەنایێ دبەنە بەر ڤان جورە هێمایان، ژ ئەنجامێ دوو هۆكارایە، رەدكرنا زۆلم وزۆرداریێ وپالدانا خەلكی ب تێكوشینێ ژبو راستیێ وخێرێ دكەتوارێ خودا بەرقەرار بكەن. هەروەسا هەردوو هۆزانڤانا چیرۆكێن ئایینی ژی هەر ژبو هەمان مەبەست بكارئینانە، مینا چیرۆكێن (یوسف، یعقوب، هاجر، یونس، لوط، موسی..). هەردوو هۆزانڤان دچوارچوڤێ هێمایێن ئایینیدا، ڤیایە دەربرینێ ژكەتوارێ نالەبارێ كوردستانێ وتاكێ كورد یێ بن دەست بكەن، وهەروەسا شكاندنا قەیدێن ستەمكاریێ وزۆردارییا

arshad.heto@gmail.com

تورک وفورس وعەرەبا، ورەخنەگرتن ل کەتوارێ کوردی وسەرکردایەتیا وێ.

ـ. بەرجەستەکرنا هێمایێن ئایینی دناڤا تکستێن هۆزانا نویخوازا کوردیدا، بوویە ئەگەرێ پالدان و وەرارا هۆزانا نویخواز بەرەڤ دوو ئاستان: ئاستێ ژێدەرێ ئایینی وئاستێ دیتنێن سەردەمانە، ئەڤ هەردوو ئاستە تێکهەل دبن ژبو ب دەستڤەئینانا میناکەکێ گونجای کو دەربرینێ ژکەتوارێ هەیی بکەتن.

ـ هۆزانا نویخوازا کوردی، ب رێکا هێمای رویەکێ گەشتر وەرگرتییە. بوویە ئەگەرێ پالدانا خوینەری کو گەلەک خواندنا بو بکەتن.

ـ هێما بگشتی ویێن ئایینی ب تایبەتی دبیتە ئەگەرێ زەنگینکرنا دەقێ هۆزانا نویخواز ب دەلالەت ورەهەندێن نوی، کو مشتی ئیحاء بەخشن.

ـ هەردوو هۆزانڤانا زێدەتر گرنگی ب هێمایێن تاک داینە. کو ئەڤەژی دنموونێن واندا ب ئاشکەرایی دیاردبیت.

ـ ل سەر ئاستێ کاریگەریێ، هۆزانڤان (ئەحمەدی مەلا) زێدەتر ب کەلتورێ رۆژئاڤا کارێگەر بوویە، لێ هۆزانڤان (عارف حیتۆ) ب کەلتورێ رۆژهەلاتی وب تایبەتی کەلتۆرێ ئیسلامێ کاریگەر بوویە.

ـ هەردوو هۆزانڤانا ئەو چەندە دیارکریە، کو ئەو ئازارێن د چیرۆکێن پێغەمبەراندا دهێنە دیتن، هەمان ئازارێن تاکێ کوردن، لێ ب شێواز وئالاڤێن نوی، وەکی (دەربەدەری، ئەشکەنجەدان، ئەنفال، جینوساید..).

پەراوێز

(*) (هوزەک هەبوو ب ناڤێ (عک) ئەڤ هۆزە ل وەلاتێ یەمەنێ بوو، دەما دچوونە حەجێ، دوو بەندێن رەش ل بەراهیا خو دئێخستن وب دەنگەکێ بلند دگوت (نحن غرابا عک عک.. عک الیک عانیة.. عبادک الیمانیة.. کیما نحج الثانیة.. لبیک اللهم هبل.. لبیک یحدونا الامل..الحمد لک..والشکر لک..والکل لک.. یخضع لک.. لبیک اللهم هبل) یێن دیتر ژی ئەڤ سرۆدە ل دویفرا دگوت. بەرێ دگوتنە ئەو کەسێن گەلەک رەش (غراب) و (غرابا) ئانکو دووکەس، (عانیة) ئانکو ئەم یێن هاتین بو تە ئێخسیر وملکەچین، (عبادک الیمانیة) ئانکو ئەم ژیەمەنێ یێن هاتین، (کیما نحج الثانیه) جارەکا دی ئەم دێ هەر ئێین. (هبل) ئێک ژخودێ یێن وان بوو. تاکو ئیسلاما پیرۆز هاتی. ئەو سرۆد نەهێلای و ل شوینا وێ (لبیک اللهم لبیک،لبیک لا شریک لک لبیک، ان الحمد والنعمة لک، لا شریک لک) دگوتن دەما ل دۆر کەعبێ دزڤرین. بنێرە: (ابن الکلبی) دپەرتوکا خو(الاصنام)دا ئەڤ چەندە ل لاپەرە(٧)بەحسکریە، هەروەسا بنێرە: سایتێ ویکبیدیا. هەروەسا ئەڤ ئایردە وەکی ئایردێ سالانە یێ یونانیا بو، کو ئەوان ژی بو خوداوەند (ئەپولو) ل ئەیونیا وئەسینا، دوو زەلامێن کرێت وروی ترس دئینان ورستەکا هژیرێن هشک دکرە دستوییێ واندا، مەبەست پێ تافیل بوون (التطهر) بوو، ول دوماهیا ئاهەنگێ ژباژێری دەردئێخستن. دگوتنە وان (الفارماکویا pharmakon). کو بباوەرا وان ئەوان شەر ونەخوشی وبێ شەنسی ژباژێری دەرئێخست. بنێرە:.الدیانة الیونانیه القدیمة، هـ .ج. روز،ت: رمزی محمد عبده جرجس، دار نهضة مصر، القاهرة، ١٩٦٥،ص١١٣. هەروەسا بنێرە: الصوره الشعریه، علی البطل،ل٥١، هەروەسا : الشعر والدین،د.کامل فرحان صالح، ل١٨.

(**) دەستپێکا ئەڤێ گهورینێ ڤەدگەرێت بو (رپ رپا پێت حێشتری) و(سەمایا زاروکا) و (هەلچوونێن دلێری دکار ودشەراندا). بنێرە: تاریخ الادب العربی (العصر الجاهلی)، شوقی ضیف، ط٣، دار المعارف، مصر، ١٩٦٥، ص١٨٣ وپشتی وێ.

(***) هەڤدەقی: کو ب زمانێ عەرەبی دبێژنێ (التناص) وب زمانێ ئینگلیزی (Intertext)، زاراڤەکێ نوییە، یەکەم جار ل سەر دەستێ ڤەکولەرا فرەنسی (جولیا

arshad.heto@gmail.com

كرستيڤا) ل سالێن (١٩٦٦-١٩٦٩)هاتیە بكارئینان. ئەڤ زاراڤە لگورەی بووچونێن هندەک رەخنەگرا دبنەرەتدا ژلایێ هزرمەندێ رۆسی (میخائیل باختین) هاتیە وەرگرتن، كو ئەوی دپەرتوكا خو (شعریەتا دوستوفسكی) زاراڤێ (گفتوگو، دان وستاندن، الحواریة) بكارئینایە. هەڤدەقی ل سەر دوو جۆرێن سەرەكی دابەش دبیت، ئەوژی (هەڤدەقیا راستەوخو) كو وەرگرتنەكا راستەوخویە ژهەر دەقەكی، لێ (هەڤدەقییا نەراستەوخو) ئەوە ب شێوەكێ نەراستەخو ئاماژێ یان ئیحائێ بو بكەی. (الزعبی، ٢٠٠٠، ص٢٩).

(****) (جولیا كرستیڤا) دبێژیت: دەقێ ئەدەبی كریارەكا بەرهەمهێنەرە و پشتبەستنێ ب هەڤدەقییێ دكەت. ئانكو دەق ئاڤاهییەكێ گرتی نینە و هەڤدەقی رامانێن نوی پەیدا دكەتن، كو خوینەر دبیتە ئەگەرێ بەرهەمئینانا رامانا. هەروەسا دبێژیت: "هەر دەقەكی پەیوەندییەكا كارتێكەر دگەل دەقێن بەری خوە هەیە، ئەڤ پەیوەندییە ب رێكا رەوشنبیرییا خوینەری دروست دبیت" (راغب، ٢٠٠٣: ص٦٧٦-٦٧٧).

(*****) ئەحمەدی مەلا: ل سالا (١٩٥٧) ل گوندێ (تۆمار) ل دەڤەرا (شوان) ژدایک بوویە، خواندنا سەرەتایی وناوەندی ل باژێرێ كەركوكێ ب دوماهیک ئینایە، ل سالا (١٩٨٨) كوردستان ب جهـ هێلایە وبەرەڤ دەرڤەی وەلاتی چوویە. یەكەم دیوانا وی یا شیعری ل سالا (١٩٨٨) ب ناڤێ (زەردەک) بوویە، ماستەر ب زانستێن زمانی وەرگرتییە، دكتورا ب ئەدەبێ بەراوردكاری ل زانكۆیا (فرانش كونتی) ل سالا (١٩٩٩) وەرگرتییە، نهۆ ماموستایێ ئەدەبیاتا فرەنسی یە ل زانكۆیا (كاستێیا لامانچا) ل وەلاتێ ئەسپانیا. چەندین دیوانێن شیعری وبەرهەمێن رۆمان وشانۆیێ هەنە، هەروەسا بەرهەمێن وەرگێرای ژی هەنە.

(******) چاڤپێكەفتنەک دگەل هۆزانڤانی ب رێكا ئەنترنێتێ ل رێكەفتی (٢٠١٩/٥/٤).

(*******)رامانا (خاچ) ئانكو مرن، هەر ژ سەدێ شەشێ (پ. ز) وتاكو سەدێ چوارێ زایینی، (خاچ) ئالاڤێ سێدارەدانێ بوو، كو دا دەست و پی یێن تاوانباری ب بزماران ب دارێڤە كەن، تاكو ئەو ب خوە ب مرنەكا هێدی هێدی دمر. ئەڤەژی نەخۆشترین رێكا مرنێ بوو. بنێرە (www.gotquestions.org/Arab).

(********)بودا: (٨٤٣ پ. ز – ٥٦٣ پ. ز): ب دامەزرێنەرێ ئایین یان فەلسەفا بوذی دهێتە نیاسین، بوذیەت پتر نێزیكی فەلسەفا ژیانێ یە ژ ئایینەكێ ئاسمانی، فەلسەفەكە ل سەر بناغێ خۆدویر ئێخستن ژ ژیانا دونیایێ وشەهوەتێ داكو ب ڤێ رێكێ بگەهنە فەنابوونا تەمام، ئەوان باوەری ب رۆژا ئاخرەتێ نینە، ئەڤ ئایینە پتر ل هندێ ورۆژهەلاتا دویر بەربەلاڤە. (بودا) نە ناڤێ كەسانە بەلكو ناسناڤەكێ ئایینی یە ب رامانا (رۆناهیبەخش، ئەوێ دزانیت). لێ ناڤێ وی یێ دروست (سید هارتا) كورێ پاشایێ هندوسا بوو. بابێ وی نە دڤیا ب ژیانا ئایینیڤە بێتە گرێدان بەلكو بەروڤاژی، ئەوی ژیانا پاشاتیێ هێلا ول دویف راستی وتەعلاتییا ژیانێ گەریا. تاكو گەهشتییە بناغێ فەلسەفا ژیانێ كو دبێژیت: (ژ باشیێ باشی دهێت، و ژخرابیێ خرابی دهێت). هەروەسا ئەوی پێنچ وەسیەتنامە بۆ راستەرێیا مرۆڤایەتیێ دانان ئەو ژی (چ بونەوەرێن زیندی نەكوژە، دزیێ نەكە وتشتێ تە نەبیت نەبە، درەوێ نەكە، خرابیێ نەكە، چ دەمەكی سەرخۆش وبێ هۆش نەبە). (ویكیبدیا) هەروەسا بنێرە (سلیمان مظهر، ص١١٧)، (مایكل هارت، ١٩٨٧، ل٣١).

(*********) عارف حیتو: ل سالا (١٩٦٨) ل گوندێ (بالەتە) ژدایكبوویە، خواندنا خوەیا سەرەتایی ونافنجی وئامادەیی ل باژێرێ دهوكێ ب دوماهیک ئینایە، دەرچوویێ (كولێژا نوژداری)یە ل زانكویا مویسل. یەكەم دیوانا شیعری ل سالا (١٩٩٣)ێ ب ناڤێ (دل و دەریا و چادر) بەلاڤكرییە. چەندین بەرهەمێن شیعری و نڤیسینێن رەخنەیی دبیاڤێ ئەدەبی و دەروونیدا هەنە. یەک بوو ژ دەستەكا دامەزرێنەرا گرۆپێ (نووكرن هەروهەر)، ب ئێک ژ هوزانڤانێن نویخواز ل كوردستانێ دهێتە نیاسین. نهۆ ژی ل هەڤلێرا پایتەخت یێ ئاكنجییە.

arshad.heto@gmail.com

(**********) هەروەكی دتەوراتێ دا د(ئیصحاحا ١٩ ژسفر التكوين)دا هاتی "وصعد لوط من صوغر وسكن في الجبل وابنتاه معه لا نه خاف أن يسكن في صوغر. فسكن في المغارة هو وابنتاه. وقالت البكر للصغيرة: أبونا قد شاخ وليس في الأرض رجل ليدخل علينا كعادة كل الأرض. هلم نسقي أبانا خمرا ونضطجع معه فنحيي من أبينا نسلا. فسقتا أباهما خمرا في تلك الليلة ودخلت البكر واضطجعت مع أبيها ولم يعلم باضطجاعها ولا بقيامها. وحدث في الغد ان البكر قالت للصغيرة: اني قد اضطجعت البارحة مع أبي. نسقيه خمرا الليلة أيضا فادخلي اضطجعي معه فنحيي من ابينا نسلا. فسقتا أباهما خمرا في تلك الليلة ايضا وقامت الصغيرة واضطجعت معه ولم يعلم باضطجاعها ولا بقيامها. فحبلت ابنتا لوط من أبيهما. فولدت البكر ابنا ودعت اسمه مواب- وهو أبو الموابيين إلى اليوم- والصغيرة أيضا ولدت ابنا ودعت اسمه بن عمي- وهو أبو بني عمون إلى اليوم." سفر التكوين التكوين (19 : 30- 39).

(***********) ئاڤا زەمزەم: بیرەكا ئاڤێ یە ل مەكەهێ، ئاڤەكا پیرۆزە ل دەڤ موسلمانان، چونكە هەر ل گور ئایینێ ئیسلامێ، ئەڤ بیرە، خودێ بۆ پیغەمەمبەرێ خوە (ئیسماعیل)ی و دەیكا وی (هاجەر)ێ پەیدا كر بوو، داكو تێهنیا خوە پێ بشكێنن. هەروەسا ئەڤ ئاڤە دئایینێ ئێزدییاندا ژی ب ئاڤەكا پیرۆز دهێتە دیتن.

٥. لیستا ژێدەران

١.٥. پەرتوكێن پیروز

• قورئانا پیرۆز

• پەرتوكا پیرۆز ب هەردوو عەهدێن وێڤە (تەورات وئنجیل).

٢.٥. پەرتوك ب زمانێ كوردی:

• حەمەد، پەخشان سابیر (د) (٢٠١٢)، رەمز لە شیعری هاوچەرخی كوردی كرمانجی خوارووی كوردستان (١٩٧٠-١٩٩١)، هەولێر: لە بەلاوكراوەكانی ئەكادیمیای كوردی.

• حیتۆ، عارف (٢٠١٠). دل و دەریا و چادر. شعر، چ٢، چاپخانا هاوار- دهۆك.

• حیتۆ، عارف (١٩٩٥). نان و برین و بشكورین. شعر، چ١، چاپخانا بلند- دهۆك. دیوانا بكار ئینایی ژ ڤی سایتی هاتییە وەرگرتن (www.arifhito.com).

• حیتۆ، عارف (١٩٩٧). ئاوازێن سەمفۆنییەكا گرچن. شعر، چ١، چاپخانا خەبات- دهۆك. دیوانا بكار ئینایی ژ ڤی سایتی هاتییە وەرگرتن (www.arifhito.com).

• حیتۆ، عارف (١٩٩٨). مەرهەبا. شعر، ژ وەشانێن ئێكەتی یا لاوێن دیموكراتا كوردستانێ. چ١، چاپخانا كولیژا شەریعێ- دهۆك.

• حیتۆ، عارف (٢٠٠١). پەستێن بازنەیی. شعر، چ١، چاپخانا كولیژا شەریعێ- دهۆك.

• حیتۆ، عارف (٢٠٠٢). سەما. شعر، چ١، چاپخانا زانكۆیا دهۆكێ- دهۆك.

• حیتۆ، عارف (٢٠٠٤). پاییزا چیای. شعر، چ١، چاپخانا هاوار- دهۆك.

• حیتۆ، عارف (٢٠٠٩). هەلوسە یێن زینێ. شعر، چ١، ژ وەشانێن ئێكەتی یا نڤیسەرێن كورد/ لقێ دهۆكێ. چاپخانا هاوار- دهۆك.

• حیتۆ، عارف (٢٠١٠). هەپارە یێن بارانێ. شعر، چ١، ژ وەشانێن ئێكەتی یا نڤیسەرێن كورد/ لقێ دهۆكێ. چاپخانا هاوار- دهۆك.

• حیتۆ، عارف (٢٠١١). گڤە بایەكێ كانوونی. شعر، چ١، ژ وەشانێن ئێكەتی یا نڤیسەرێن كورد/ لقێ دهۆكێ. چاپخانا هاوار- دهۆك.

• حیتۆ، عارف (٢٠١٦). نامە یێن بای. شعر، چ١، چاپخانا پاك- هەولێر.

• حیتۆ، عارف (٢٠١٧). رووبارەكێ دپاخلا مندا.. هشك نابیت. شعر، چ١، چاپخانا پاك- هەولێر.

• حیتۆ، عارف (٢٠١٨). نزا یێن ئاگری. شعر، چ١، چاپخانا شەهاب- هەولێر.

arshad.heto@gmail.com

● حیتو، عارف (٢٠١٨). هەناسە یێن ئاخێ. شعر، چ١، چاپخانا شەهاب- هەولێر.

● خالد، عیماد وەیسی (٢٠٠٤). جەڤەنگ دهۆزانا ریالستا کوردیدا، چ1، دهوك: دەزگەهێ سپێریز.

● زیاب، ئەبو عوبید عەبدوللا (٢٠٠٥). هۆزانا نویخوازی ل دەڤەرا بەهدینا، چ١، دهۆک: دەزگەها سپێریز، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، دەزگای موکریانی.

● سابیر، پەرێز (د) (٢٠٠٦). رەخنەی ئەدەبی کوردی ومەسەلەکانی نویکردنەوەی شیعر، چ١، هەولێر: بلاوکراوەی ئاراس.

● سگێری، ئیسماعیل (٢٠٠٦). راڤەکرنا تەفسیرا ژیان (قۆرئانا پیرۆز)، چاپخانا انوار دجلة.

● غەریب، تەحسین حەمە (٢٠١٦). دەراوەزەک بۆ ناساندنی فەلسەفەی دین، چ١، سلێمانی: ناوەندی رەوشنبیری وهونەری ئەندێشە.

● کوری زانیاری کوردستان (٢٠٠٦). زاراوەی ئەدەبی (کوردی، عەرەبی، ئینگلیزی)، هەولێر: چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە.

● مەلا، ئەحمەدی (٢٠٠٨). کۆی شیعرەکانی ئەحمەدی مەلا (١٩٧٤- ٢٠٠٦)، سلێمانی: چاپخانەی رەنج

● مۆرگان، لی؛ لبیرە، ئیریە، (٢٠١٤). بنەماکانی رەخنەی ئەدەبی، وەرگێران لە فارسییەوە: سامال ئەحمەد، هەولێر: دەزگای چاپ و بلاوکراوەکانی رۆژهەلات.

● موستەفا، ئاسۆ عومەر (٢٠٠٩). بەها ئیستاتیکییەکانی شیعر (لای پیرەمێرد، شێخ نوری شێخ سالح، گوران)، چ١، ،دهۆک: دەزگای موکریانی، چاپخانەی خانی.

● نهێلی، نعمت الله (د) (٢٠١٩). رەخنا ئەدەبی (خواندن وشرۆڤەکرن بۆ تکستێن کوردی)، چ١، دهۆک: چاپخانا گازی.

● هارت، مایکل (د) (١٩٨٧). 100، وەرگێران: ئەسعەد قەرەداغی، چ١، بەغداد: چاپخانەی حسام.

٣.٥. پەرتوک ب زمانێ عەرەبی

● ابن منظور،(ابو الفضل جمال الدين محمد اكرم) (1997)، لسان العرب، مج3، بيروت: دار صادر.

● احمد، محمد فتوح (1977). الرمز والرمزية في الشعر المعاصر، ط١، القاهرة: دار المعارف.

● البطل، علي (د) (1981). الصورة في الشعر العربي حتى اخر القرن الثاني الهجري، ط2 (د. ت): دار الاندلس للطباعة والنشر.

● بوصلاح، نسيمه (٢٠٠٣). تجلي الرمز في الشعر الجزائري المعاصر، ط١، الجزائر: اصدارات رابطة ابداع الثقافية.

● الجمل، بسام (2011). من الرمز الى الرمز الديني (بحث في المعنى والوظائف والمقاربات)، ط1، القاهرة، مصر: رؤية للنشر والتوزيع.

● الجندي، درويش (1957). الرمزية في الادب العربي المعاصر، ط، القاهرة: دار النهضة.

● جيده، عبدالحميد (١٩٨٠). الاتجاهات الجديدة في الشعر العربي المعاصر، ط١، بيروت: مؤسسة نوفل.

● ادونيس،(2010)، الحوارات الكاملة2(١٩٨١-١٩٨٦)، ط١، جبلة، سوريا: بدايات للنشر والتوزيع.

● الخال، يوسف (1978). الحداثة في الشعر، يوسف الخال، بيروت، لبنان: دار الطليعة.

● حشلاف، عثمان (٢٠٠٢). الرمز والدلالة في شعر المغرب العربي المعاصر، الجزائر: منشورات التبيين، الجاحظية.

● راغب، نبيل (٢٠٠٣). موسوعة النظريات الادبية، بيروت: مكتبة لبنان ناشرون.

● زايد، على عشرى (١٩٩٧). استدعاء الشخصيات التاريخية في الشعر العربي المعاصر، ب.ط، القاهرة: دار الفكر العربى.

● الزعبي، احمد (2000). التناص نظريا وتطبيقيا، ط٢، عمان، الاردن: مؤسسة عمون للنشر والتوزيع.

● سليمان، خالد(د) (١٩٨٧). انماط من الغموض في الشعر العربى الحر، ط، الاردن: منشورات جامعة اليرموك.

arshad.heto@gmail.com

• صالح، كامل فرخان(د) (٢٠٠٥). الشعر والدين (فاعلية الرمز الديني المقدس في الشعر العربي)، ط١، بيروت: دار الحداثة للطباعة والنشر والتوزيع.

• ضيف، شوقى (١٩٦٥). تاريخ الادب العربي (العصر الجاهلي)، ط٣، ،مصر: دار المعارف.

• العلى، بلال موسى بلال (2012). قصة الرمز الديني (دراسة حول الرموز الدينية في الشرق الادنى القديم والمسيحية والاسلام وما قبله).

• عبدالصبور، صلاح (١٩٦٩). حياتى في الشعر، بيروت:

• فيدوح، عبدالقادر (١٩٩٤). الرؤيا والتأويل: مدخل لقراءة القصيدة الجزائرية المعاصرة، ط١، وهران، الجزائر، ديوان المطبوعات الجزائرية.

• كندى، محمد على (٢٠٠٣). الرمز والقناع في الشعر العربى الحديث، ط1، بيروت: دار الكتاب الجديد.

• گەردى، سوزان مشير حمد (٢٠١٨). الرمز في شعر امل دنقل، ط١، دمشق، سوريا: تموز- ديموزي للطباعة والنشر.

• لوحيشى، ناصر(د) (٢٠١١). الرمز في الشعر العربي، ط١، اربد، الاردن: عالم الكتب الحديث للنشر والتوزيع.

• مفتاح، محمد (١٩٩٩). المفاهيم معالم (نحو تأويل واقعي)، ط١، الدار البيضاء، بيروت: المركز الثقافي العربي.

• ناصف، مصطفى(د) (1981). الصورة الادبية، ط2، بيروت، لبنان: دار الاندلس.

• هلال، محمد غنيمى(د) (١٩٦٤). النقد الادبي الحديث، نهضة مصر للطباعة والنشر.

• الوائلى، عامر عبد زيد(د)؛ بن دوبة، شريف الدين (2017). مدخل الى فلسفة الدين، ط١، الجزائر: ابن النديم للنشر والتوزيع.

• يونس، عبدالحميد (1964). الاصول الفنية للأدب، ط٢، مصر: مكتبة الانجلو المصرية.

• اليافي، عبدالكريم (1963). دراسات فنية في الادب العربي، عبدالكريم اليافي، مطبعة جامعة دمشق.

٤.٥. پەرتوكێن بو زمانێ عەرەبی هاتینە وەرگێران

• بير، هنرى (١٩٨١). الادب الرمزي، ت: هنري زغيب، ط١، بيروت: منشورات عويدات.

• بارندر،جيفرى (١٩٩٣). المعتقدات الدينية لدى الشعوب، ترجمة: امام عبدالفتاح، مراجعة: عبدالغفار مكاوى، عالم المعرفة، العدد 173، الكويت.

• بارتيلمى، جان (1970). بحث في علم الجمال، ت: د. انور عبدالعزيز، القاهرة: دار النهضة مصر ومؤسسة فرانكلين.

• روز، ه .ج. (١٩٦٥). الديانة اليونانية القديمة، ت: رمزى محمد عبده جرجس، القاهرة: دار نهضة مصر.

• كرستيفا، جوليا (١٩٩١). علم النص، ت: فريد الزاهي، مراجعة: عبدالجليل ناظم، ط1، المغرب: دار توبقال للنشر، الدار البيضاء.

• فرويد، سيغموند (1980). نظرية الاحلام، ت: جورج طرابيشى، د.ط، بيروت، لبنان: دار الطليعة.

• فرويد، سيغموند (1981). تفسير الاحلام، ت: مصطفى صفوان، مراجعة: مصطفى زيور، د.ط، القاهرة، مصر: دار المعارف.

• كوهين، جون (2000). اللغة العليا (النظرية الشعرية)، ت: احمد درويش، ط2، القاهرة: المشروع القومي للترجمة.

٥.٥. نامێن ئەكاديمى ب زمانێ عەرەبی

• بلعلى، آمنة (١٩٨٩). الرمز الديني عند رواد الشعر العربي الحديث، رسالة ماجستير، جامعة الجزائر.

• محبوب، كوثر (٢٠١٦). ابعاد الرمز الديني في ديوان (صحوة الغيم) ل عبدالله العشى، رسالة ماجستير، جامعة محمد خيضر بسكرة، كلية الاداب، الجزائر.

٦.٥. فەرهەنگ وئەنسكلوبيديا

• ظاهر، عادل (1988). الموسوعة الفلسفية العربية، مادة (فلسفة الدين)، رئيس التحرير، د. معن زيادة، ط١، معهد الانماء العربي، بيروت، المجلد الثاني.

٧.٥. سايتێن ئەلكترونى:

arshad.heto@gmail.com

- الشعر التونسى بين مطرقة الرمز وسندان الغموض، عبدالعزيز صالحى، (www.anfasse.org) ل رۆژا (٢٠١٨/٩/٢٥) هاتيه وەرگرتن.
- تجربة دينية، ويكيبيديا (ar.wikipedia.org). في ٢٠١٨/٨/٣١.
- www.gotquestions.org/Arab. الصليب.
- التراث الديني في شعر بدر شاكر السياب، مريم عبدالغني عبدالمجيد، مجله الخليج العربي، المجلد (٣٧) العدد (١-٢)، ٢٠٠٩، ص١١٨. (www.iasj.net)

الخلاصة

توظيف الرمز بكل انواعه، اصبح سمة عامة في القصيدة الحداثية بمستوياتها ومفاهيمها المتعددة لدى معظم الشعراء. ولكن قراء شعر الحداثة يتلمسون بوجود نصوص اخرى فى ثنايا النص من حيث طبيعة الشعر ومصادره المتعددة. وبما ان نصوص قصائد الحداثية تكتسب أرقى الاساليب من الايحاء والانفتاح الدلالى وتعدد القراءات؛ لأن الرمز بتعدد دلالاته من ابرز الظواهر الفنية البارزة لدى الشاعر الكوردى الحديث. حيث اثبت الشعراء من وراءه قدرتهم على نقل تلك الرموز من ابعادها الثقافية الى ثقافة اجدد، لكي يعبروا من خلالها عن الواقع الذي يعيشون فيه. هذه الوسيلة يعتمدها الشاعر للايحاء بدل المباشرة والتصريح، لذلك يعتبر الرمز من اهم وسائل بناء القصيدة الحديثة، ومن جانب اخر، فالرمز سمة ملازمة للنص الادبى بصفة عامة وللنص الشعري بصفة خاصة، وفي الشعر الحداثي يعتبر من اهم مقوماتها الرئيسية. يتصف الرمز الدينى في الشعر من احد اهم العوامل المؤثرة في تقنيات الشعر الحديث، وتتجسد هذه الظاهرة الفنية برؤية جديدة من قبل شعراء الحداثة الكوردية، بغية الاستفادة

arshad.heto@gmail.com

من التراث الدينى وقدسية هذا التراث في الجانب الروحي من الواقع الكوردي. ومن جانب آخر، توظيف الرموز الدينية دليل على عمق ثقافة الشاعر ونضجه الفكري، وجسد الشاعر الرموز الدينية كمعادل موضوعي للواقع المزري الذي يعيشه الكورد. الهدف من هذا البحث هو الكشف عن تلك الرموز الدينية المستقاة من (التواراة والانجيل والقرآن الكريم) وبعض المصادر الدينية الاخرى، سواء عن طريق التناص او استلهام الفكرة الرئيسية من النص الدينى. وارتأينا الكشف عن دور الرموز الدينية في خدمة التجربة الشعرية للشاعرين، والاشارة الى علاقة الرمز ببعض العناصر الاخرى في المستويين النظري والتطبيقي. واخذنا قصائد الشاعرين (احمد ملا وعارف حيتو) كنموذجين لهذا البحث.

الكلمات المفتاحية: (الرمز، الدين، الحداثة، احمد ملا وعارف حيتو)

ABSTRACT

The embodiment of symbols with all kinds is a general characteristic with different levels and understandings among the majority of the poets. But the reader of poems by contemporary poets feels the existence of unseen texts with variety of their nature and sources as the texts of contemporary poems are based on the principles of inspirations and semantics and takes many readings. On the other hand, if the symbol is important in literature in general, and in poetry in particular, it is considered in the contemporary poetry as the main composition for constructing the modern poetry. Also the religious symbol in the modern poetry is seen as a main character. This phenomenon of embodiment is obviously and in a modern view is applied aiming at making use of the religious culture as a natural holiness in the Kurdish culture and inside every single person. Furthermore, using the religious symbols is a sign of the poet's deep knowledge and he is well educated and informed. In addition to that, the religious symbols have been used as objective equation for the abnormal Kurdish reality by both poets. This research aims to reveal the religious symbols taken by the poets from holy books (The Torah, Bible, and Qur'an) and other religious sources whether through textuality or taking the main idea of the text itself. Moreover, to show the role of the religious symbols in serving the experience of both poets and the relation of the religious symbols with other elements theoretically and practically. For this reason, we have chosen the contemporary poets (Ahmedi Mala) and (Arif Hito).

arshad.heto@gmail.com